

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет ім. Петра Могили
Первинна профспілкова організація ЧНУ ім. Петра Могили
Південний науковий центр НАН та МОН України
Університет ім. Адама Міцкевича (Польща)
Університет гуманітарних та природничих наук ім. Яна Длугоша (Польща)
Інститут національної пам'яті (Польща)
Університет Марії Кюрі-Склодовської (Польща)
Університет Сегеда (Угорщина)
Академія військового мистецтва (Польща)
Військово-морська академія ім. Героїв Вестерплатте (Польща)
Northcentral University (United States of America)

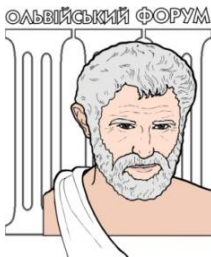

ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2020:
стратегії країн Причорноморського регіону
в геополітичному просторі

XIV Міжнародна наукова конференція
4–7 червня 2020 р., м. Миколаїв

ТЕЗИ

Психологічні аспекти розвитку самоактуалізованої особистості.
Соціологічна теорія на тлі суспільних трансформацій.

Миколаїв
2020

Ольвійський форум – 2020 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XIV Міжнар. наук. конф. 4–7 червня 2020 р., м. Миколаїв : тези доп. : Психологічні аспекти розвитку самоактуалізованої особистості. Соціологічна теорія на тлі суспільних трансформацій / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. – 48 с.

**Секція
СУСПІЛЬНІ НАУКИ**

**Підсекція: Психологічні аспекти розвитку
самоактуалізованої особистості**

УДК 159.947.35

Амплєєва О. М.,
канд. психол. наук,
старший викладач кафедри психології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ СИНДРОМУ ПРОКРАСТИНАЦІЇ

Поняття «прокрастинація» має багатовікову історію. Відомі давньогрецькі філософи Арістотель та Сократ використовували термін «акрасія» як стан за якого людина робить не те, що є для неї необхідним у даний момент, а те, що приносить їй задоволення і робиться дещо легше. За сучасних умов акрасію та прокрастинацію як синдром пов'язує постійне прагнення людини відкладати необхідні справи на потім, не закінчувати початі справи та загалом «відкладати життя на потім». Більшої актуальності дані терміни набувають в умовах самоізоляції, коли людина, знаходячись на одинці з власною лінню втрачає самоконтроль, затягує або відстрочує виконання необхідних завдань, не цінує час, який можна розглядати як шанс для набуття нових навичок, для покращення версії самого себе.

Прокрастинацію розглядають як один з головних бар'єрів, що заважає людині рухатися вперед, приймати правильні рішення та жити мрією, до якої можна прагнути. Це синдром ігнорування і відкладання завдань, справ, доручень і обов'язків, які необхідно виконати, що призводить до виникнення різноманітних проблем фізичного та психологічного характеру. Згідно з останніми дослідженнями, людина більше за все шкодує через те, що вона не зробила, ніж з приводу того, що було зроблено. Почуття жалю та провини внаслідок втрачених можливостей залишає неприємний слід у пам'яті надовго. Відкладаючи життя на потім, людина втрачає найголовніше – час, який, як відомо, є найціннішим ресурсом поряд зі здоров'ям. Тому дуже важливим є розуміння цієї проблеми та прагнення подолати синдром прокрастинації і досягти вершин власної самоактуалізації.

У галузі психології поведінки були проведені дослідження, які виявили явище, яке отримало назву «непослідовність часу». Дане поняття допомагає пояснити, чому прокрастинація затягує людину, незважаючи на добрі наміри та прагнення. Невідповідність часу стосується тенденції людського мозку цінувати негайну винагороду більш високо, ніж майбутні винагороди. Тобто, якщо уявити, що у людини є два «Я»-теперішнє «Я» та майбутнє «Я», то можна зрозуміти дану тенденцію. Коли людина ставить перед собою довгострокові плани, створює майбутнє «Я», уявляє якою хоче стати, яким чином буде виглядати її життя, в її мозку створюється цінність у здійсненні дій з довгостроковою вигодою, тобто майбутнє «Я» цінує довгострокові винагороди. Однак, хоча «майбутнє Я» може ставити цілі, то лише теперішнє «Я» може зробити щось конкретне зараз. Коли настає час прийняти рішення, людина більше не робить вибір для свого майбутнього «Я». Тепер вона перебуває в теперішньому моменті, і її мозок думає про теперішнє «Я». Дослідники виявили, що теперішнє «Я» дуже любить миттєве задоволення, а не довгострокові очікування. Мозок цінує довгострокові вигоди, коли вони знаходяться в майбутньому (завтра), але він цінує негайне задоволення, коли мова йде про теперішній момент (сьогодні). І тому, теперішнє «Я» і майбутнє «Я» часто суперечать одне одному. Майбутнє «Я», наприклад хоче бути гарним та струнким, але теперішнє «Я» зараз хоче з'їсти, щось солодке та шкідливе для фігури.

Для вирішення даної проблеми використовують певні стратегії. Стратегія № 1. Зробити винагороду від довготривалого вибору більш негайною. Один із найкращих способів відчутти майбутні винагороди в теперішній момент – це стратегія, відома як спокушання. Це концепція, що виникла з досліджень поведінкової економіки, проведених Кеті Мілкман в Університеті Пенсільванії. Простіше кажучи, стратегія пропонує людині поєднати поведінку, яка їй подобається в довгостроковій перспективі, з поведінкою, яка відчуває себе добре в короткостроковій перспективі. Стратегія № 2. Зробити наслідки зволікання більш негайними. Це певний спосіб змусити людину заплатити витрати за зволікання раніше, ніж пізніше. Ідея тут полягає в тому, щоб ввести трохи гри в гру і створити новий наслідок, який станеться в майбутньому, якщо людина не змінить свою поведінку зараз.

Стратегія № 3. Напрацювання майбутніх дій. Це виконання такої діяльності, яка допомагає працювати у правильному руслі та блокування тих речей, що цьому заважають. Наприклад, щоб перестати витрачати свій час, можна видалити ігри та програми соціальних медіа на телефоні або комп'ютері і т. д. Стратегія № 4. Зробити завдання більш досяжним. Існує так зване 2-хвилинне правило, в якому йдеться про те,

що коли запускається нова звичка, на це знадобиться менше двох хвилин. Двохвилинне правило перемагає прокрастинацію та лінь, допомагаючи легше почати діяти. Невеликі кроки до досягнення мети допомагають зберегти імпульс у довгостроковій перспективі, а це означає, що можна швидше закінчити великі завдання.

Таким чином, варто зазначити, що крім цих стратегій існують й інші не менш ефективні способи подолання прокрастинації та покращення власного життя. У подальших наукових дослідження розглянемо цю тему більш докладно.

УДК 316.62:316.621

Astremaska I. V.,

Associate Professor at the Department of Psychology
of Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

THE FEATURES OF MOTIVATION OF HELPING BEHAVIOR

Since the provision of assistance is provoked by the situation, the motivation for this behavior can be attributed to external motivation.

However, as H. Heckhausen notes, researchers studying the motivation of assistance focused on external circumstances, time and effort, without paying due attention to personal characteristics. It is clear that one of the internal factors of altruistic behavior is compliance with norms or some universal rules of behavior. One of the motivators is the norm of social responsibility.

Murrey (Murrey, 1938) believed that people have a special basic foundation for helping behavior – the need for care.

There may be various needs, motivators, and goals behind the desire to help, such as moral obligations (a sense of duty), submission to a demand or threat, expectation of rewards (for example, social recognition) (Baumann et al., 1981), gratitude, or, conversely, avoidance of punishment or censure (Reis, Grusen, 1976). There may be a desire to conform to social norms (Berkowitz, 1972), or a commitment to personal norms (Schwarz, 1973, 1977), or a desire to perceive oneself as a good person (Weyout, 1978). In addition, a person can help another only because of not making excuses to someone who needs help.

Motives for helping behavior can be classified according to their moral value. Helping behavior of the highest moral level is based on an altruistic motive.

Among the most common reasons for helping behavior include: personal attitude (a person decides on charity because he once had problems); religious motives; moral motives (mercy, altruism, civic position, patriotism, expressed in the formula «must be shared»); sympathy or pity («miserable», according to Dahl, is one who causes a feeling of regret, participation, compassion, condolences); guilt towards society for their activities; fashion (following someone else's example); personal satisfaction from a charitable act; states of awkwardness or fear at the thought of rejection; the perseverance of the supplicant.

The main types of motives for women's participation. The deprivation motive. it is based on different forms of deprivation, i.e. dissatisfaction caused by diverging expectations of the individual and the possibility of their implementation.

Value or ideological motive. In this case, participation in the organization's work is determined by the participant's commitment to the goals and values that are proclaimed by the organization, the realization of the idea of women's purpose, or the struggle for the ability to perform the appropriate role.

The motive of solidarity. Crisis conditions make a person strive for group protection, solidarity, and the search for stability. An example is, in particular, self-help movements.

Material motive. In some cases, the incentive – motive for participation is a certain type of material reward.

The motive of self-realization. As the research shows, the possibility of self-realization is usually a motive for continuing to work, rather than a motive that encourages participation.

Most often, the decision to provide help is made under the influence of emotional factors (50.9 %).

It is necessary to distinguish two groups among personal motivational factors: by their focus on delivering benefits to others or achieving their own benefits (altruistic and egoistic, respectively).

Among other factors: upbringing (7 % of the total number of answers received), «it is not difficult» (5.3%), «there was no one to help except for me» (5.3 %), those who needed help would do the same (3, 5%), I recalled a similar case from my own life (1.7 %). The listed factors that served to provide help can be called cognitive, based on the awareness of the predicament of the person in need of help or their duty to intervene.

The data obtained indicate that in more than half of cases, assistance is based on emotions and is associated with experiencing the state of those in need of help, a sense of duty to provide help, as well as awareness of the predicament of those in need of help. However, the pragmatic (egoistic) nature of assistance was found in the responses of almost every sixth respondent.

Васильсва Г. В.,
канд. психол. наук,
доцент кафедри психології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ПРОЯВИ АЛЕКСИТИМІЇ У СТРУКТУРІ НАРЦИСТИЧНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Нарцистичні прояви та нарцистичні труднощі є так званою хворобою сучасності. Кількість людей, що звертаються за психологічною допомогою та мають нарцистичні риси та труднощі поширюється, що є певним соціальним феноменом. Нарцистична особистість характеризується порушенням в структурі власної ідентичності. Ідентичність ми розглядаємо як безперервний потік переживань особистістю своєї тотожності. Ідентичність базується на власних уявленнях про себе, свій досвід, впливає та обумовлює відношення з іншими та залежить від цього відношення. Емоційна компетентність є одним з факторів, що пов'язані з якістю соціального функціонування та формування власної ідентичності. Алекситимія є одним з основних факторів, що характеризують особистісні прояви людей з нарцистичним радикалом. Ще одним критерієм, складовою частиною емоційної зрілості є властивості механізмів психологічного захисту. Перевага зрілих або примітивних типів захисту буде відбиватися на загальному рівні емоційної зрілості.

Алекситимія є фактором, що лежить в основі психосоматичної структури особистості. Ми розглядаємо алекситимію як психологічний феномен, який пов'язаний з таким особистісним параметром як емоційна зрілість. Це здатність людини диференціювати власні емоційні реакції, почуття, та бути чутливим до емоцій інших людей. Нарцистична особистість розглядається нами як така особистість, що потребує зовнішнього підтвердження власної цінності. Також вони характеризуються недостатньою інтегрованістю відношення та концепцій інших значущих людей, що призводить до дефіцитарного власного Я, схильності до переживання таких емоцій як сором та заздрість, а саме страх відчуття почуття сорому. Емоційна компетентність впливає майже на всі сфери життя, в широкому сенсі обумовлює якість соціальної адаптації людини. Поняття емоційна компетентність часто вживають як синонім емоційного інтелекту. Розглянувши більш детально емоційний інте-

лект, можна побачити, що емоційна компетентність є його суттєвою складовою.

Особистість із нарцистичним радикалом характеризується порушенням у структурі ідентичності. У нормі ідентичність – постійно змінюється, тобто це динамічне функціональне утворення. Динамічність передбачає можливість змін і розвитку. З іншого боку, як не парадоксально, ще однією умовою здорової ідентичності є статичність, або стабільність. Стабільність дає людині відчуття стійкості Я в часі. І це одна з умов здорової ідентичності – баланс динамічності-статичності. Динамічність-статичність є біполярними модальностями ідентичності. Високий ступінь диференційованості передбачає усвідомлення і виділення багатьох сторін або якостей свого Я (чоловік, професіонал, розумний, наполегливий, чесний і т. д.). Низький ступінь диференційованості описує полюс дифузності. На когнітивному рівні недиференційована Я-концепція буде проявлятися в тому, що знання людини про себе будуть фрагментарними, уривчастими, суперечливими, на емоційному – в «зараженні» чужими емоціями, відсутності розуміння своїх почуттів і бажань. Нами було визначено ступень проявів нарцистичного радикалу залежно від рівня алекситимічних проявів. Отримані результати відображають існуючий зв'язок між рівнем алекситимії та рівнем виразності нарцистичних проявів. Так, в групі з високими показниками алекситимії (середні показники 72,4), показники по шкалі нарцисизму склали 17,4, що визначається як середні бали за шкалою (9–22). У групі з низькими показниками алекситимії, середній бал 54,5, показники нарцистичних проявів нижчі, 12,88, але також є в середньому діапазоні. Високий та середній рівень алекситимії поєднуються з підвищенням рівня нарцистичних проявів. Також високий рівень алекситимії пов'язаний з загальною напруженістю та корелює переважно з такими захистами як проєкція та регресія, які визначаються як найбільш незрілі. Низький рівень алекситимічних проявів корелює з використанням більш зрілого механізму раціоналізації. Встановлено, що більш високі показники алекситимічних проявів корелюють з підвищенням рівня нарцистичних проявів в структурі особистості. Це пов'язано з загальною емоційною компетентністю, яка у людей із нарцистичним радикалом є більш низькою та недостатністю загальної диференційованістю емоційної сфери.

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Для успішного розвитку професійно-психологічної культури студента важливо розуміти його вікові можливості, психологічні особливості та умови психічного розвитку. Студентський вік припадає на період пізньої юності. У періодизації психічного розвитку терміни початку і закінчення юнацького віку є дискусійним питанням вікової психології, проте найчастіше дослідники виділяють пізню юність як період від 17–18 до 22–23 років. Це період найбільш інтенсивного особистісного розвитку, самовизначення, амбівалентних почуттів, внутрішніх та зовнішніх конфліктів, в ході яких в людини з'являється розуміння, відчуття власної індивідуальності та унікальності, основане на оцінюванні себе з урахуванням власних здібностей та досягнень, а не привласнених від ідеального образу, як це було у підлітковому віці.

Проблеми соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності, особистісних новоутворень, закономірностей розвитку в юнацькому віці та кризи переходу до дорослості розроблені досить детально у працях Е. Еріксона, Р. Бернса, Л. І. Божович, І. С. Кона, А. В. Мудрика, Г. С. Абрамової, М. М. Бурдукало, О. В. Зазимко тощо.

Провідною діяльністю в цьому віці визначається навчально-професійна діяльність, професійне самовизначення та пошук власного місця в соціокультурній системі, у дорослому світі. Навчальна діяльність орієнтована на майбутнє, набуває нового змісту та спрямованості. В період юності спостерігається висока гнучкість соціальних ролей з метою визначення бажаних та потрібних для себе, має місце комунікативне експериментування. Залишається значимим інтимно-особистісне спілкування з однолітками, що сприяє самовизначенню, підтримує самоприйняття та самоповагу, а також прагнення перебувати у референтній групі та займати вагомий статус серед ровесників.

Сучасна психологічна наука до основних новоутворень юності, переважна кількість яких виникає в особистісній сфері, відносить бурхливий розвиток самосвідомості, рефлексивності, здатності до поглибленого самоаналізу, результатом чого має стати особистісна ідентичність, Я-концепція, самовизначення, вибір життєвого шляху та авто-

номізація. Специфіка соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці полягає в поверненні до довірливих стосунків із значимими іншими, розвиток інтимного спілкування та рівноправних стосунків партнерства на основі взаємоповаги, особливо за умови перебування юнаків в якості студентів.

Основним психологічним надбанням пізньої юності виступає усталення ціннісних орієнтацій, ідеалів, життєвих планів, світогляду, самоцінності, здатності до самопроектування, оснований на авторському ставленні особистості до власного життя на протигагу пасивному слідуванню за життєвими обставинами та сценарному переживанню подій. Студент здатен до передбачення себе у майбутньому на основі розробки життєвого плану з власними цілями і орієнтирами особистісно-професійного становлення. Самопроектування ґрунтується на розумінні та інтерпретації власного життєвого досвіду та забезпечує саморозвиток особистості.

Аналіз особливостей юнацького віку показує, що це сенситивний період для розвитку професійно-психологічної культури студентів. О. І. Мотков зазначає, що рівень психологічної культури можна усвідомлено підвищувати за допомогою спеціально на неї спрямованих процесів розвитку і саморозвитку. Вона вимагає для своєї підтримки та підвищення практично щоденних але помірних зусиль, розвитку «самогенних» особистісних установок, позитивного мислення і поведінки.

Найбільш інтенсивно процес формування професійно-психологічної культури відбувається у професійній діяльності, самоосвітній діяльності та в ході діяльнісного саморозвитку. Ключову роль при цьому відіграють такі взаємопов'язані та взаємозалежні психологічні механізми саморозвитку як рефлексія, фасилітація, антиципація, оскільки вони допомагають структурувати показники різних компонентів професійно-психологічної культури, психологічні якості, які необхідно розвивати, та визначати зміст розвивальних впливів.

В. В. Семикін детермінанти розвитку професійно-психологічної культури вбачає в соціальній взаємодії, спілкуванні та діяльності. Суб'єктний характер педагогічної взаємодії, діалогічність спілкування, забезпечення психологічної безпеки, емоційного комфорту учасників взаємодії виступають водночас умовами розвитку та критеріями рівня сформованості професійно-психологічної культури студентів. При цьому оптимальна педагогічна взаємодія в системі «викладач-студент» передбачає взаєморозуміння, внутрішнім механізмом якого є емоційне співпереживання, що виникає в результаті довіри й обопільної зацікавленості один в одному взаємодіючих сторін.

Прояв щирої, істинної поваги один до одного, безумовне прийняття іншого, сприяння залученості обох сторін до спільної активної діяль-

ності з вирішення певної проблеми чи задачі, до діалогу створюють гуманне, безпечне і розвиваюче навчально-виховне середовище для ефективного формування професійно-психологічної культури студентів.

УДК 159.293

Каневський В. І.,
доцент кафедри психології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДИНАМІЧНІ АСПЕКТИ ЦІЛЬОВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Концепція футурреальної психології особистості вітчизняного психолога Я. Васильєва охоплює ряд проблем, актуальних для сучасної психології та ширше – для сучасного суспільного життя. Головний посыл її, її поїнт і месидж: акцент на ситуаціях майбутнього, що включають перспективні цілі. Футурреальність розглядається дослідником як провідна орієнтація особистості на майбутнє, виходячи з реальних умов ситуації теперішнього часу. Людина живе майбутнім та для майбутнього. Таке бачення проблеми футурреальності спирається на ситуаційний підхід, який стверджує, що життєдіяльність людини є процес розв'язування ситуацій, що послідовно змінюють одна одну. У дослідженні, проведеному Я. Васильєвим, описані три рівня особистості, кожен з яких відрізняється певною життєвою позицією. Перший, нижній, рівень – егоцентричний, відповідає адаптаційної стадії мікроциклу розвитку і ситуативному рівню діяльності; цілі на цьому рівні близькі і спрямовані на задоволення біологічних і матеріальних потреб. Другий рівень – раціональний, відповідає фазі усвідомлення мікроциклу і ситуативному рівню діяльності; цілі – середні по віддаленості, спрямовані, в основному, на досягнення в навчально-професійній сфері, соціальній сфері. Третій рівень – альтруїстичний, відповідає стадії подолання ситуацій і надситуативному рівню діяльності; цілі тут далекі і відносяться до загальнолюдських цінностей і духовних потреб і самовдосконаленню. Крім того, було дано визначення процесу саморозвитку та окреслені чотири види цілей, що його складають: самореалізації, самовизначення, самовдосконалення та самоактуалізації.

Висновки були отримані на підставі багаторічного дослідження цільової спрямованості особистості за допомогою відповідної «Методики дослідження цільової направленості» (ЦСО). Принципова особливість «Методики ...» полягає в тому, що нею долаються обмеження,

властиві констатуючому експерименту, взагалі методам, заснованим на використанні непрямих видів діяльності. В даному випадку експериментально досліджувалися ситуації майбутнього часу шляхом створення умов, коли ситуації сьогодення й майбутнього часу зустрічаються. У цих умовах учасники експерименту повинні були прогнозувати свою поведінку в уявній майбутньої ситуації. Методика побудована за принципом проєктивних (типу «Незавершене речення» і «Хто я?» М. Куна). У процесі обробки результатів дослідження визначалося співвідношення між першим несвідомим списком цілей і другим списком, який відображає усвідомлення значущості поставлених цілей; порівнювалися результати переміщення цілей в них.

У результаті було отримано чотири типи відносин, причому за основу обчислення був узятий надситуативний рівень, що відображає функціонування далеких цілей і альтруїстичної позиції особистості. Перший – коли надситуативний рівень знаходиться в двох рядах цифр на першому місці, тобто, альтруїстична позиція, висунута несвідомо на перше місце, знаходиться на такому і при усвідомленні; такий тип названий альтруїстичним (Альт). Якщо ж альтруїстична позиція в списку цілей знаходиться не на першому місці, але при усвідомленні займає його, то такий тип був названий раціональним (Рац), оскільки далекі цілі, пов'язані з самовдосконаленням особистості і турботою про інших – це прояв нормального інтелекту і гуманного ставлення до особистості.

Якщо ж Альт-позиція не знаходиться на першому місці в жодному зі списків, то такий тип несвідомо-свідомих відносин названий впертим (Вп), оскільки особистість і при усвідомленні не хоче діяти раціонально і наполягає на своєму. Останній, четвертий тип, названий парадоксальним (Пар), – в несвідомому списку альтруїстична позиція знаходилася на першому місці, а при усвідомленні опустилася вниз. У нашому дослідженні серед студентів-психологів ($N = 50$) нас цікавило 1) зв'язок типів ЦСО з особистісними характеристиками і 2) місце егоцентричних цілей в динаміці цільової спрямованості. Для оцінки особистісних параметрів ми застосовували методику NEO PI-R. Кореляційний аналіз показав наявність значущих зв'язків із суб шкалами опитувальника у Альт і Пар. У Альт виявляється взаємозв'язок з показником депресії ($n3$): $r = 0,369 *$, що може свідчити про совісність, про властивий їм певний консерватизм, оскільки вони ставлять далекі цілі і несвідомо, і свідомо, тобто за рахунок консерватизму залишаються на своїх позиціях., В той же час, у Пар негативна кореляція з рефлексією ($n4$): $r = -0,403 *$ і альтруїзмом ($a3$): $r = -0,306 *$; іншими словами, парадоксальна позиція не передбачає сором'язливість, навпаки, – меншу

тривожність в соціальних ситуаціях, само центрування і знижений інтерес до проблем інших (* – показники з ймовірністю помилки $p \leq 0,05$; ** – показники з ймовірністю помилки $p \leq 0,01$).

При визначенні типів спрямованості ми звертаємо увагу на альтруїстичну позицію і менше – на ту, з якою вона порівнюється, зазвичай, це була раціоналістична. У цьому випадку ми вирішили розглянути вихідну егоцентричну позицію в Рац-типі. У респондентів ($N = 11$) в порівнянні з іншими учасниками відповідно до t-критерія Стьюдента нижче виражені такі складові процесу саморозвитку, як самореалізація ($t < 0,004$), самовдосконалення ($t < 0,020$), в цілому, інтегрального показника саморозвитку ($t < 0,020$), відкритості досвіду ($t < 0,010$) і фантазії ($t < 0,010$). Таким чином, це показує ті вектори роботи з саморозвитку, за якими вони можуть рухатися.

УДК 159.942:616.899:376.4(043.3)

Лисенкова І. П.,

д-р психол. наук,

професор б. в. з., завідувач кафедри психології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ КОГНІТИВНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Складність і багатогранність існування сучасного суспільства вимагає всебічного осмислення нових психологічних феноменів, зокрема емоційної компетентності особистості, що містить сукупність окремих психічних функцій, когнітивних параметрів, взаємопов'язаних характеристик індивідуальних особливостей особистості, її діяльності та поведінки. На сучасному етапі становлення суспільства проблема емоційного розвитку постає досить гостро. Загальноновизнаним є той факт, що емоції включені до усіх психічних процесів і станів людини й супроводжують будь-які прояви її активності. Значні можливості емоційного чинника людини, що розкриваються в стійких емоційних стосунках, ідеалах, нормах поведінки, виявляються ефективними лише тоді, коли перетворюються в реальні мотиви діяльності. Якби умови та детермінанти не визначали життя та діяльність людини – внутрішньо, психологічно значущими вони стають лише у тому випадку, коли забезпечується ефективність функціонування сфери її емоційних відносин.

Вивчення емоційного розвитку є новим сегментом у дослідженні емоційної сфери особистості з особливими освітніми потребами. Важливість розв'язання проблеми емоційного розвитку зумовлено тенденцією до зростання кількості дітей з порушеннями когнітивного розвитку, у яких офіційно діагностовано низький рівень функціонування когнітивних процесів, відхилення поведінки, спостерігається дезадаптація в освітньому та соціальному середовищі. У цьому контексті одним із важливих завдань спеціальної психології є вивчення детермінант емоційного розвитку таких дітей, що дає змогу розробити нові технології у формуванні їх здатності усвідомлювати себе, суспільне довкілля та взаємодіяти з його соціальними об'єктами.

На нашу думку, основна складність у розумінні вченими поняття емоційного розвитку особистості пов'язана з кількома причинами: по-перше, з його інтегруванням з іншими психічними властивостями, процесами і станами (О. Запорожець, Б. Додонов, Я. Рейковський, Н. Рейнвальд та ін.); по-друге, різним тлумаченням поняття «емоційний розвиток» – одні вчені (Б. Ананьєв, В. Вундт, Б. Додонов, Ж. Піаже та ін.) це поняття ототожнюють з почуттями й переживаннями, а інші чітко диференціюють його (П. Анохін, В. Вілюнас, К. Ізард, О. Леонтьєв, П. Сімонов та ін.). Помітні такі концептуальні розходження в працях вчених пов'язані різним визначенням складових емоційного розвитку: «емоція і почуття», «емоція та афект», «емоція і переживання», «емоція і психічний стан», що свідчить про неупорядкованість та розмитість визначень окремих підкласів цілісної, динамічно змінної моделі емоційного розвитку.

Розроблення спеціальних експериментальних досліджень емоцій здійснена у працях Р. Вудворса, К. Ізарда, Є. Ільїна, Д. Ліндслі, П. Фресса, П. М. Якобсона. Наукові дослідження феномена емоцій зосереджені в основному на розгляді сутності емоцій, їх специфіки та розуміння.

Провідні психологи (О. Кононко, В. Котирло, А. Кошелева, Л. Стрількова, Т. Хризман та ін.) висловлюють думку про багатоманітність функцій емоційних процесів: спонукальну, оцінну, смислотворювальну, підкріплюючу, орієнтувальну, регуляційну тощо. Попри різні погляди на означену проблему, дослідники однакові в тому, що емоційний розвиток людини являє собою широкий спектр емоцій, почуттів та проявів, які з ними пов'язанні, і є основою психічної сфери особистості, що впливає на її діяльність та поведінку.

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників визначено низку факторів, які впливають на процес емоційного розвитку дитини: рівень

когнітивного розвитку (В. Давидов, А. Дусавицький, Д. Ельконін, Л. Коломийченко, С. Максименко, В. Репкін), емоційно-вольової сфери (Б. Баєв, І. Бех, О. Івановський, В. Котирло), мотивації (Л. Божович, Н. Власова, Б. Додонов, І. Дороніна, Н. Єлфімова, Р. Жданова, С. Зазюн, Л. Кузнєцова, І. Кулагіна), самооцінки (Н. Жулідова, Л. Фоміна, Г. Цукерман), міри вираження, вияву почуттів, переживань (О. Ахманова, Г. Дідук, В. Ковальов, А. Коваль, Л. Кулибчук, М. Пентилюк, О. Потебня, О. Федоров). За вченими емоційна сфера є результатом впливу різних детермінант у когнітивній (пам'ять, увага, сприймання, мислення) та некогнітивній (соціальні, емоційні впливи, самостійність тощо) сферах, які трансформують перцептивні переживання у внутрішній досвід, модифікуючи їх. Дослідники визначають основні функції емоцій: закріплення досвіду, міжособистісна комунікація, емоційна експресія.

У спеціальних психолого-педагогічних дослідженнях питання емоційного розвитку дітей з особливими освітніми потребами різнобічно вивчалось на тлі навчально-пізнавальної діяльності, поведінки, в контексті психічних процесів тощо (Н. Баташева, І. Біла, Л. Вавіна, І. Гудим, Е. Данілавичюте, І. Дмитрієва, А. Душка, А. Замша, В. Засенко, Н. Засенко, В. Кобильченко, А. Колупаєва, В. Лубовський, Ю. Максименко, О. Мамічева, Л. Прохоренко, О. Романенко, Л. Руденко, Т. Сак, О. Хохліна, С. Яковлева та ін.). Підсумовуючи висновки вчених, можна виокремити певні особливості емоційного розвитку таких дітей до яких науковці відносять підвищену схильність до страхів, що у свою чергу породжує вегетативні розлади, нагромадження емоцій неуспіху, порушення спілкування, невпевненість у власних можливостях та відсутність активного процесу самовиховання, пасивність, сором'язливість, невміння відстоювати власні інтереси тощо. У дітей з когнітивними порушеннями емоційний розвиток проявляється незрілістю, яка характеризується відсутністю жвавості, яскравості емоцій та почуттів, низьким рівнем домагань, поверхневими емоційними реакціями, недостатністю позитивних переживань, що негативно відбивається на завоюванні соціального досвіду (О. Бабяк, Н. Баташева, Г. Єгорова, Л. Божович, В. Лебединський, Ю. Міланич, В. Мухіна, І. Недозим, О. Орлов, Л. Прохоренко, В. Bettelheim, М. Miller, В. Rimland та ін.).

Утім, наукові дослідження феномена емоцій зосереджені в основному на розгляді сутності емоцій, їх специфіки та розуміння. Розроблення у психологічній науці ефективних методів емоційного розвитку, розкриття базисних категорій емоційної сфери дитини з когнітивними порушеннями до цього часу не набули достатнього обґрунтування. З

одного боку, труднощі у дослідженні емоційних явищ цих дітей зумовлені природою емоційних процесів, їх невловимістю, короткочасністю перебігу, залежністю від індивідуальних особливостей розвитку та спрямованості особистості, соціальною ситуацією розвитку емоцій, з іншого – складністю експериментального (об'єктивного) та діагностичного вивчення: важко змодельовати потрібну ситуацію, викликати заплановану емоцію, утримати переживання упродовж тривалого часу. Водночас, сучасний етап теоретичної розробки проблеми емоцій, їх понятійний апарат характеризується термінологічним різноманіттям і тому потребує узагальнення та систематизації

УДК 159.9.316.6

Миропольцева Н. І.,

канд. психол. наук,

старший викладач кафедри психології,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ЦІЛЬОВА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Сучасний етап становлення України зумовлює необхідність розвитку у молоді нових життєвих стратегій, компетентності, посилення гнучкості та мобільності соціальної поведінки. Проблема розвитку цільової спрямованості особистості є однією з найскладніших. Актуальність дослідження визначається соціальною значущістю проблеми розвитку цільової спрямованості особистості, оскільки від її вирішення залежить якість життя людини, її внутрішні зміни та саморозвиток. Цільова спрямованість відображається в особливостях взаємодії особистості із навколишнім світом – постановка дальніх цілей (гармонійний розвиток особистості, довіра та позитивне ставлення до світу), постановка ближніх цілей (егоцентричне мислення, агресія та недовіра до оточуючого світу).

Стосовно окресленої проблематики можна виокремити наступні напрями досліджень, які стосуються особистості в цілому (В. В. Рибалка), О. П. Саннікова, та ін.), спрямованості особистості (О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн та ін.), взаємозв'язку цілей і мотивації діяльності (Є. М. Нікіреєв, В. А. Семиченко та ін.), процесів цілеутворення (О. Ф. Коган, О. К. Тихомиров та ін.) та перспективі майбутнього часу (К. О. Абульханова-Славська). Цільова спрямованість розглядається

системно у контексті мотиваційної сфери особистості (С. Д. Максименко), виконання творчих завдань (В. Є. Клочко, В. О. Моляко та ін.), самоактуалізації духовності (Г. О. Балл, В. О. Моляко, Т. М. Титаренко та ін.), вольової організації (С. Д. Максименко), саморегуляції (О. Я. Чебикін). Психологічні аспекти структури цільової спрямованості особистості розглядаються у працях Я. В. Васильєва.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань в якості психодіагностичної методики було взято Методику дослідження цільової спрямованості особистості Я. В. Васильєва. У дослідженні взяло участь 65 респондентів, 20 студентів-психологів першого курсу Чорноморського національного університету імені Петра Могили (15 осіб жіночої статі, 5 осіб – чоловічої) та 25 студентів-психологів четвертого курсу.

Результати проведеної методики серед студентів-психологів першого курсу показують перевагу кількості цілей, пов'язаних з особистими потребами. Отримані дані показали, що за кількістю цілей переважає егоцентрична позиція, яка становить 49 % від загальної вибірки. На другому місці – раціональна позиція (34 %), і останньою є альтруїстична позиція – 15 %. Такі дані свідчать про небажання юнаків ставити віддалені, більш благородні цілі, замість цього вони обирають близькі, орієнтовані на задоволення власних біологічних потреб.

Результати студентів четвертого року навчання показали, що альтруїстична позиція порівняно з раціональною та егоцентричною оцінюється юнаками найвище і посідає перше місце у списку цілей. Отже, позиції особистості розташувалися наступним чином: альтруїстична, раціональна, егоцентрична.

Значення критерію Стьюдента (t) відносно альтруїстичної, раціональної та егоцентричної позицій цільової спрямованості особистості студентів першого та четвертого року навчання показав суттєві відмінності між двома групами досліджуваних, що вказує на позитивний вплив психологічної освіти на розвиток цільової спрямованості особистості.

Після аналізу проведеної емпіричної частини дослідження можна говорити про те, що психологічна освіта не тільки закладає основи теоретичних та практичних навичок майбутнього спеціаліста, але й ефективна у плані розвитку цільової спрямованості особистості. Усвідомлення і прийняття власної індивідуальності, сформована впевненість у власних силах, почуття компетентності можуть сприяти подоланню деперсоналізації, конформізму, депресивних проявів, які протікають в юнацькому віці.

Хоржевська І. М.,
канд. психол. наук,
доцент кафедри психології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ВИМОГИ ЩОДО СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

В умовах сучасного українського простору, у зв'язку з Європейською інтеграцією країни у освітянському, культурному, професійному просторі формування професійної культури особистості фахівця є дуже актуальним. Теоретичні проблеми професійної культури спеціаліста досліджують фахівці різних галузей, це і психологи, і педагоги, філософи, соціологи, культурологи та представники інших суміжних наук. Однак, аналіз літературних джерел свідчить про те, що єдиного визначення сутності і навіть терміну «професійна культура» ще не окреслено. Одним зі стратегічних завдань, що стоїть перед сьогоденням є створення умов для формування професійної культури працівників будь-якої галузі. Від цього залежить успішність розв'язання комплексу проблем модернізації всієї системи на сучасному етапі її розвитку. В Україні все більше зростає попит на фахівців, які володіють не лише ґрунтовними спеціальними знаннями, але і мають разом з високою загальною культурною підготовкою ще й сформовану фахову культуру. У сучасних глобалізаційних умовах розвитку суспільства надзвичайно актуальною виступає професійна культура різних фахівців. Тому серед пріоритетних напрямів сучасної науки вагоме місце посідає дослідження широкого кола питань культурологічної підготовки майбутнього фахівця. Зокрема формування психологічних основ професійної культури майбутнього спеціаліста.

Професійна культура створюється людьми, професійно зайнятими у будь-якій галузі діяльності і, як правило отримавшими спеціальну підготовку до неї. У вузькому розумінні професійна культура – це сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних з конкретним видом діяльності.

Професійна культура – це універсальна система, що включає професійні знання й цінності, які у вигляді зразків і норм, прийнятих у конкретній професійній області, регулюють професійну діяльність. Даний вид **культури** розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості. Професійна культура особистості передбачає засвоєння професійних

знань, професійну компетентність, сформованість професійно значущих якостей, які необхідні для участі у професійній діяльності.

Професійна культура (як частина загальної культури) розглядається не тільки як форма людської діяльності, але і як найважливіший аспект життєдіяльності особистості, як соціальна діяльність, яка не зводиться лише до певного комплексу знань, умінь і навичок.

Вимоги до рівня професійної культури фахівця починаються з вимог до рівня його спеціальних знань та умінь, до його компетентностей.

Ступінь володіння професійною культурою виражається у **кваліфікації** й кваліфікаційному розряді. Необхідно розрізняти а) формальну кваліфікацію, яка засвідчує сертифікатом (диплом, атестат, посвідчення) про закінчення певної навчальної установи й має на увазі систему необхідних для даної професії теоретичних знань, б) реальну кваліфікацію, одержувану після декількох років роботи в даній області, що включає сукупність практичних навичок і вмінь, тобто **професійний досвід**.

На формування професійної культури фахівця впливають як особливості самої професії, так і інші фактори. Серед них можна виділити об'єктивні й суб'єктивні, більш і менш значущі, особистісні й соціальні. Об'єктивний вплив виявляють загальносвітові тенденції у суспільстві, соціально-філософські проблеми культури, стан системи освіти і якість освітніх послуг, культура освітньої установи, престижність професії у суспільстві.

Зміст поняття «психологічна культура» можна поділити на наступні блоки вимог: вимоги до фахівця, вимоги до професіонала, вимоги до особистості. І хочемо особливо зазначити, що найважливішою складовою професійної культури є моральність особистості, адже поняття відповідальності сьогодні стає ключовим у характеристиці будь-якого професіонала. На формування професійної культури спеціаліста в Україні впливають притаманні лише нашій країні чинники: це і сучасне політичне становище, і невизначена внутрішньополітична та зовнішньополітична ситуація, психотравмуючий стан у зв'язку з реформуванням наявної економічної, соціальної системи. Проблема соціально-політичної нестабільності, відсутність єдиної державної ідеології та системи цінностей призводять до трансформацій особистісного розвитку, що не може не позначатися на формуванні і прояві професійної культури фахівця.

Враховуючи проблематику залучення європейського досвіду у розвитку і прояві професійної культури фахівця будь-якої галузі, ми маємо створити єдину концепцію формування професійної культури спираючись на загальні принципи, в першу чергу, гуманізму, верховенства права, моральності, патріотизму, самовдосконалення.

Загоруй В. В.,
лікар-клініцист, науковий фахівець I категорії НДЧ,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ «ІНШОГО» У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

Попри те, що психологія особистості формулює визначення «Я», вона не може уникнути поняття «іншого». Але «інший» визначається лише як функція «Я» і ніколи як його частина. Серед теорій, що визначають «іншого» як психологічний феномен найбільш відомі:

1. Архетип (аніма та анімус) в юнгіанському аналізі.
2. Перенос в психоаналізі Фрейда.
3. Особистісний інтелект Гарднера.
4. Субособистість в моделі Ассаджіолі.
5. Его стани Берна.
6. Я – концепція Джеймса.

Лише Юнг певною мірою зміг наблизитись до ідеї «іншого» в структурі особистості але і в нього це лише якості. Проте таке розуміння особистості є значною завадою на шляху від дискретної до діменсиональної класифікації психічних розладів. А цей перехід неможливий без діменсионального переходу до розуміння особистості. Як пише М. Марвін: «...концепція «Одного-Я» добре допомагає нам у повсякденних речах...але заважає зрозуміти що таке наш розум». Концепцією, що дозволяє нам розвинути нашу уяву про структуру особистості є діалогічна ідея Мартина Бубера «Я-Ти».

У рамках цього підходу Бубер використовує два діалогічних підходи: «Я-Воно» та «Я-Ти». Діменсиональною цю концепцію робить розуміння про три сфери діалогу, а саме: життя з природою, життя з людьми, життя з духовними сутностями. Адже поєднання двох вимірів діалогу з трьома його сферами формує об'ємну картину особистості людини та зокрема її мислення.

Модернові концепції мислення такі як G-фактор Стернберга, типологія Станович, теорія інтелекту Кєрола не враховують фактори людяності. Мінські вважає емоції лише ресурсом, а людяність в нього ґрунтується на рефлексивному алгоритмі мислення. Але цим концепціям не вистачає розуміння, що цінності не є оцінкою обставин. Вони формують цілеспрямованість людини тощо. Проте це єдині дослідження, що стосуються певною мірою особистості.

Нове розуміння структури особистості має ґрунтуватися на психо-

динамічній моделі, що включає ядро та ключові елементи особистості. У якості таких елементів мають виступати «Я-Воно» та «Я-Ти», що знаходяться в постійних динамічних відносинах. Таке розуміння робить можливим нову побудову клінічної картини психічних станів людини.

**Секція
СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ
НА ТЛІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

УДК 316.4.057.2

Мейжис І. А.,
д-р пед. наук, професор, завідувач кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

**ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА
САМООЦІНКА РІВНЯ БЕЗПЕКИ ЖИТЕЛІВ ОБЛАСНИХ
ЦЕНТРІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ**

Дослідницький проект «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України», в якому брав участь науковий колектив кафедри соціології Чорноморського національного університету імені Петра Могили разом із науковою громадськістю Одеси та Херсону (О. В. Лісеєнко, В. К. Коробов, М. О. Гоманюк та ін.), у співпраці із Південноукраїнським відділенням Соціологічної асоціації України та на замовлення Міністерства освіти і науки України реалізовувався протягом трьох років (2017–2019 рр.).

Проект містив анкетне опитування жителів обласних центрів Півдня України (м. Одеса, Миколаїв та Херсон), у якому, окрім інших, вирішувалися наступні завдання: а) співставлення показників належності респондентів до громадянства Української держави та інших різних форм громадянства (від «громадянина міста» до «громадянина Європи» і «громадянина світу» до належності до громад свого міста і етносу); б) оцінювання відчуття респондентами безпеки / небезпеки міст власного проживання та України як держави в цілому з огляду на ситуацію сучасної «гібридної війни».

Результати опитування свідчать про те, що більшість опитаних вважає себе насамперед громадянами України (середній показник по вибірці – 38 %). Найбільша частка тих, хто насамперед вважає себе громадянином України, виявилась у Миколаєві – 51,6 %, дещо менша в Херсоні – 40,8 % і найменша в Одесі – 32 %. Перед респондентами стояло завдання обирати між українським громадянством та іншими маркерами ідентичності.

Зрозуміло, що міська та космополітична («громадянин світу») ідентичність завжди пов'язана із рівнем популярності і відомості міста не

тільки в країні, але і в світі. Тому і відповідні ідентичності можуть корелювати з популярністю власного міста, його знаністю у навколишньому і світі, особливо, коли місто відомо своєю культурною чи іншою знаковою спадщиною. Не дивно, що у, наприклад, одеситів спостерігається вищий рівень міської ідентичності, ніж у миколаївців, у яких більш високими є показники «українського громадянства»: миколаївці відчують себе перш за все громадянами України (51,6 %), а вже потім жителями свого міста. Вважаємо, що такі показники обумовлені низкою соціокультурних факторів: від довгого перебування в статусі «закритого» міста за радянських часів та його недостатньою «популярністю» в навколишньому світі – і до міграційних процесів останніх десятиліть, що призвели до суттєвого оновлення складу жителів Миколаєва. У херсонців і одеситів показник місцевої ідентичності значно вищий: в Херсоні 33,1 % опитаних, і 32,5 % – в Одесі вважають себе перш за все городянами своїх міст, – в той час як у миколаївців – 18,8 %. Значні показники міської та регіональної ідентичності херсонців можуть непрямим свідчити скоріше про сталість населення міста та складу його городян.

Дані результати підтверджуються прямою кореляцією із показниками тієї складової міської ідентичності, яка проявляється як бачення відмінностей від інших городян інших міст того ж Півдня. Респондентам пропонувалося питання: «Як Ви вважаєте, чи відрізняються жителі Вашого міста від мешканців інших міст / регіонів України?» Наведені дані свідчать, що всі городяни міст Півдня мають достатньо високий рівень міської ідентичності у поєднанні із відчуттям своєї відмінності від інших містян Півдня, на що вказують 66 % всіх опитаних. Стосовно відчуття безпеки / небезпеки у городян обласних центрів Півдня України можна насамперед припустити наступне. За сучасних умов воно пов'язане, з одного боку, з географічним розташуванням цих міст у близькості до конфліктогенних зон сучасної «гібридної війни» (так, той же Херсон межує із анексованим Росією Кримом, а Одеса – із російським Придністров'ям, де раніше ще й базувалась 14-та армія РФ), а з іншого, – з власне настроями містян.

Питанням відчуття безпеки / небезпеки жителями обласних центрів Півдня України було присвячено декілька питань анкетного опитування, серед яких найбільш важливими були наступні: 1) думка респондентів про те, чи є Україна як така безпечною країною (для проживання); 2) відчуття респондентами безпеки конкретно у своїх містах. За результатами опитування виявилось наступне. Респондентів, що вважають Україну безпечною країною, в Одесі найбільша частка – 44,6 %, а в Миколаєві та Херсоні таких людей, навпаки, значно менше, – приб-

лизно біля третини опитаних. У Миколаєві половина опитаних городян (50,3 %) також вважають, що стан країни є далеким від безпеки. І тільки в Одесі ця цифра не сягнула половини опитаних (хоча теж є достатньо високою – 40,3 %): в цьому місті його жителі відчувають стан безпечності країни в цілому більшою мірою, ніж в інших містах регіону. А ось у Херсоні рівень тривожності передбачено виявився найвищим по регіону: більшість городян Херсону (55,4 %) не погодились із твердженням «Україна – це безпечна країна». Таким чином, саме Херсон продемонстрував найбільш напружене самопочуття своїх жителів серед містян Півдня України, напевно, не в останню чергу тому, що це місто розташовано найближче як до Криму, так й до зони військових дій на Сході України; очевидно, що і біженців з окупованих територій в Херсоні більше, ніж в інших містах Півдня. Про це не прямо, але ж таки свідчить і мала кількість опитаних, що обрали відповідь «важко відповісти» (9,6 %). Всі ці обставини і впливають на відповіді херсонців, для яких ситуація небезпеки в умовах «гібридної війни» виявляється більш очевидною, ніж для інших містян Півдня.

Далі наведено ті результати опитування, де респонденти мали висловити своє ставлення до твердження «Мoje місто є безпечним для життя». Тут отримані дані показують, що одесити більше за інших городян Півдня України відчувають впевненість у безпечному стані міста (припускаємо, що перебування із Придністров'я не спрацьовує у якості фактору напруження, як це було ще у 2014–2015 рр.).

Найбільший же рівень тривожності демонструють миколаївці, 38,5 % яких не погоджуються із твердженням «Мoje місто є безпечним для життя». Це – найбільша кількість опитаних по містах регіону: в Одесі таких 25,7 %, а в Херсоні – 32,5 %. Одним із припущень стосовно такої якості відповідей може бути наступне: в Миколаєві традиційно присутня велика кількість дійсних і колишніх військових – на відміну від тієї ж Одеси, де військовослужбовці зосереджені та проживають разом із сім'ями у передмісті. Саме значна кількість сучасних і колишніх військовослужбовців Миколаєва визначила, на наш погляд, найбільшу частку (сумарно 38,5 %) респондентів, незгодних з твердженням про безпечність свого міста на сучасному етапі його життя. І це значно вплинуло на його відмінність від інших міст регіону. Що стосується Миколаєва, де виявилась найвища сумарна кількість тих, хто не погоджується з тим, що їх місто є безпечним для життя, то скоріше за все це пояснюється низкою факторів: від великої кількості колишніх і дійсних військовослужбовців до наявності діючого військового аеродрому поблизу міста, коли прості людські контакти дозволяють містянам бути у курсі справ, що стосується оборонної справи сучасності.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження зафіксовано доволі значне відчуття респондентами небезпеки по відношенню як до країни в цілому, так і до міст свого проживання зокрема, що можна пов'язати із безпековою ситуацією на Півдні України в умовах «гібридної війни». Рівень відчуття небезпеки виявився більшим у жителів Херсону, який безпосередньо межує із Кримом та знаходиться доволі близько від території Донецької області, де зараз точаться реальні бойові дії.

УДК 316.74:81 (477.7)(043.2)

Іванова І. Ф.,
канд. пед. наук, доцент,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

МОВЛЕННЄВІ ПРАКТИКИ МЕШКАНЦІВ МИКОЛАЄВА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Незважаючи на вкрай важку ситуацію в Україні, пов'язану з пандемією, економічною кризою, природними катаклізмами, заява мовного омбудсмена Тетяни Монахової про своє бажання звільнитися з посади привернула увагу політиків і пересічних українців до питання реалізації основних положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який вже дев'ять місяців як набув чинності. Це питання є актуальним і в такі складні часи, як сьогодні. Різний мовний статус регіонів України, двомовність (українсько-російська, російсько-українська), функціонування мов етнічних груп – ці характеристики мовного середовища не варто сприймати як загрозу державної цілісності України.

Миколаїв є саме таким містом, населенню якого притаманні і білінгвізм (історично сформований та ситуативний), і функціонування мов національних меншин, що знайшло підтвердження в процесі анкетного опитування мешканців Миколаєва, Одеси та Херсону, проведеного наприкінці 2018 р. кафедрою соціології Чорноморського національного університету імені Петра Могили. І хоча отримані результати в розрізі всіх вище названих міст викладено в окремій публікації («Габітус», 2019, № 9, с. 37–42), автор вважає за потрібне звернути увагу на мовну ситуацію, яка склалася на момент дослідження в Миколаєві.

У приватній сфері 41,8 % респондентів спілкуються російською мовою; 38,0 % – українською чи російською ситуативно; 19,7 % – українською. Незважаючи на багатонаціональний склад населення

міста, тільки 0,5 % респондентів відповіли, що вони спілкуються в побуті мовою своєї етнічної групи.

Порівняно з приватною сферою, у професійній дещо більше опитаних миколаївців використовують ситуативно обидві мови (40,4 %) і українську (21,1 %); менше – російську (38,5 %). Збільшення кількості респондентів, що спілкуються на роботі/у навчальному закладі українською мовою, відбулося за рахунок жінок, а ситуативний білінгвізм – завдяки респондентам 18–29 років. І ті, і інші є більш адаптивними до змін.

Матеріали опитування підтвердили теоретичні викладки науковців (В. М. Демченко, Н. Б. Малець, Л. Т. Масенко, В. М. Оніщука, Я. К. Радевича-Винницького, Н. Й. Черниш, К. Ю. Шестакової, О. В. Яковлевої та ін.) стосовно того, що на вибір мови спілкування у приватній та професійній сферах впливають історичні умови формування економіки та культури регіону, а також мовні традиції, які склалися під впливом цих умов у сім'ях і трудових колективах. Так, щодо чинників вибору мови спілкування у приватній сфері 36,2 % респондентів-мешканців Миколаєва назвали те, що вони цією мовою розмовляють з дитинства; 23,7 % – що так заведено в колективі; 19,5 % – «ця мова поширена в місцевості, де я проживаю». Схожий результат отримано щодо чинників вибору мови спілкування у професійній сфері: 31,3 % – «розмовляю цією мовою з дитинства»; 24,8 % – така мовна практика існує в трудовому/навчальному колективі, членом якого вони є; 20,3 % – «ця мова розповсюджена в моєму місті».

УДК 316.3:614.8(075.8)

Калашнікова Л. В.,

канд. соціол. наук, доцент кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТІЯ ЯК ОСНОВИ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ЇЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Для сучасного суспільства характерні повсякчасні радикальні зрушення, внаслідок чого постійно змінюються межі й форми безпечної життєдіяльності. Ці трансформації детермінують зміни суб'єктивних уявлень людей про безпеку/небезпеку життя, подекуди на протилежно діаметральні по відношенню до тих, які існували на попередніх етапах. Особистість у цьому сенсі є відкритою системою забезпечення безпеки, яка підтримує обмін енергією, інформацією у середовищі існування.

ня для підтримки своєї цілісності. Тому особливої актуальності набуває її вивчення у точках біфуркації (надзвичайні ситуації, воєнні дії, катастрофи, пандемії тощо), коли за конкретних умов навіть незначний зовнішній вплив призводить до її розбалансованості, непередбачуваних наслідків.

Рівень безпеки життєдіяльності визначається як зовнішніми об'єктивними чинниками, так і внутрішніми характеристиками особистості, які неоднаково інтенсивно корелюють із зовнішніми впливами й потребою забезпечення життя. Нано- і мікрорівні безпеки життєдіяльності регулюються екзистенційними потребами, які є основою резерву безпеки у тих ситуаціях, коли суспільно прийнятні способи її досягнення недоступні. Там самим, дозволяючи особистості одночасно виступати в ролі об'єкта і суб'єкта безпеки.

О. Зотова зауважує, що саморегуляція може розглядатися як механізм забезпечення захисту від загроз, небезпек за рахунок вибору оптимальних особистісних способів управління ситуацією з числа усіх доступних за тих чи інших об'єктивно-суб'єктивних умов діяльності. Оцінка безпеки життєдіяльності крізь призму розвитку актуалізується у зв'язку з тим, що саморегуляція базується не на адаптації до загроз і небезпек, а на формуванні внутрішніх ресурсів, нових особистісних якостей, можливостей протистояти їм. Поділяючи міркування О. Зотової, Т. Краснянська акцентує увагу на тому, що біосоціальна природа людини одночасно сприяє й перешкоджає самозабезпеченню безпеки. Так, астенічні емоції, складнощі прийняття вольових рішень, обмеження пам'яті, порушення комунікативної сфери, неадекватність інтерпретації суттєво порушують безпековий потенціал особистості.

Особистість здатна виявляти свій безпековий потенціал на всіх рівнях забезпечення життєдіяльності, використовуючи його лише у власних егоїстичних намірах, на благо або ж всупереч іншим. На думку Щ. Каменської, основою безпекового потенціалу є суб'єктність – ставлення особистості до самої себе як до активно діючого суб'єкту. Провідними властивостями суб'єктності виступають гуманістична мотивація, внутрішнього локус контролю, гнучка й відкрита «Я-концепція», цілепокладання.

За даними опитувань, проведених Інститутом соціології НАН України, рівень громадянської активності українців залишається відносно низьким протягом кількох десятиліть поспіль. Так, відповідаючи на запитання «Якби Уряд України ухвалив рішення, яке утискає Ваші законні права та інтереси, чи могли б Ви щось зробити проти такого рішення?», у 1994 р. кількість респондентів, що обрали варіант відповіді «так, зміг би щось зробити», становила 5,6 % опитаних, у 2018 р. цей показник сягнув 15,4 %. Позитивна динаміка простежуються, проте, на превеликий жаль,

доволі несуттєва. У 2018 р. найприйнятнішими формами обстоювання прав, в яких українці, у разі порушення їх інтересів, готові взяти участь є законні мітинги та демонстрації, збирання підписів під колективними петиціями, виборчі кампанії. Третина інформантів вважають, що жоден із заходів не є ефективним й припустимим настільки, щоб взяти у них участь. Суб'єктивна оцінка ефективності таких форм як мітинги та демонстрації помітно зросла після 2014 р.

Відповідно низьким є рівень соціальної активності громадян. Так, за даними опитувань Фонду демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва, протягом 2013–2019 рр. показник залученості громадян до різних форм громадянської участі коливається від 6,6 % до 9,8 % від загальної кількості опитаних. У розрізі регіонів у 2019 р. найвищим показник соціальної пасивності є в Південному регіоні країни.

За результатами досліджень Інституту соціології НАН України, у «надситуації» українці готові відійти від особистісної безпеки заради колективної, адже кількість тих, хто готовий терпіти поневіряння заради суспільного блага у кризові для країни ситуації протягом 2014–2015 рр. помітно зросла порівняно з іншими роками.

Як бачимо, для більшості українців характерна неасертивна поведінка, що виражається у несамостійності, залежності від інших, невмінні відстоювати свої права і свободи, відсутності самоповаги, низькій здатності усвідомлення власної апатичності, бездіяльності. Цілеспрямоване формування асертивності можливе за рахунок корекції нераціональної поведінки, підвищення рівня комунікативної компетентності, емоційної стійкості, толерантності й емпатії. Високий рівень асертивності поведінки притаманний особистості безпечного типу. Проте, перш ніж вести мову про можливість виховання культури безпеки життєдіяльності, слід визначити рівень сформованості установок готовності й дії як основи безпекового потенціалу особистості.

УДК 316.27.112

Ляпіна Л. А.,

канд. політ. наук, доцент кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

МІЖГРУПОВА КРОС-КУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ФАКТОР СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА: АНАЛІЗ СОЦІОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Проблема міжгрупової крос-культурної взаємодії є актуальною для сучасного українського суспільства, яке уособлює інтереси різномані-

тних соціальних груп та традиції багатьох культур. Це породжує необхідність рефлексивного осмислення процесу крос-культурної взаємодії в українському просторі.

У цьому контексті являє інтерес одна з найбільш значимих у соціологічній теорії концепція групових відмінностей американського соціального теоретика Айріс Меріон Янг. Теорія А. М. Янг складається з двох основних частин – негативної – критики класичного ліберального «ідеалу асиміляції» і позитивної – власної теорії демократії групової репрезентації, «ідеалу різноманітності». Перший, «ідеал асиміляції», на думку дослідниці, являє собою прагнення до знищення групових відмінностей, вірніше, заміну їх на відмінності індивідуальні. Лібералізм, який усуває відмінності з публічної сфери суспільства, надихається саме цим ідеалом, який найкраще проявляється у іншому ліберальному ідеалі загального універсального громадянства, для вступу до якого носії різних групових ідентичностей змушені маскувати їх або від них відмовлятися.

Громадянство універсально для кожного й усі однакові в якості громадян. Якими б не були соціальні та групові відмінності між громадянами, якими б не були нерівності відносно добробуту, статусу і влади у повсякденній діяльності громадянського суспільства, саме громадянство дає усім однаковий статус рівних членів. Так, на думку А. М. Янг, разом з ідеєю рівності, яка розуміється як тотожність, ідеал універсального громадянства уособлює у собі, окрім поширення громадянства на кожну людину, принаймні ще два значення: 1) універсальність, що визначається як спільне у протилежність особливому; тобто те, що у громадян є спільне у протилежність тому, чим вони відрізняються один від одного; 2) універсальність у сенсі законів і правил, які застосовуються до усіх однаково; законів і правил, що сліпі до індивідуальних та групових відмінностей. Загальне громадянство, таким чином, є універсальним і ззовні, і зсередини.

Захищаючи політику відмінностей, ідеалу загального універсального громадянства А. М. Янг протиставляє ідеал різноманіття, який уособлюється, у свою чергу, в ідеалі громадянства, диференційованого по групах та основаного на груповій репрезентації і правах. Дослідниця розглядає різноманітність та відмінність не тільки такими, що не можна усунути, але й бажаними елементами складних суспільств модерності, а запропоновані нею політики спрямовані не стільки на тимчасове та інструментальне виправлення несприятливої ситуації, у якій перебувають ті чи інші групи меншостей, скільки на підтримку існуючих відмінностей. Як бачимо, акцент у своїй концепції А. М. Янг робить на соціальній групі і визначає останню як колективне об'єднання індивідів, яке відрізняється від хоча б однієї іншої групи своїми куль-

турними формами, практиками або способом життя. Члени групи мають особливу прив'язаність один до одного завдяки спільному досвіду чи стилю життя, який дозволяє їм асоціювати себе з членами "своїї" групи більшою мірою, аніж із тими, хто до даної групи не належить. Виходячи з цього, соціальна група визначається не тільки набором спільних ознак, а й, що є головним, відчуттям належності.

Сучасне суспільство організоване за принципом соціальних груп, і групова диференціація – факт нашого життя. Цей факт стає соціальною проблемою, оскільки одні групи дійсно є привілейованими, а інші пригноблені. Для подолання ситуації домінування та пригноблення А. М. Янг пропонує основні права надавати не окремим індивідам, а групам. Для цього необхідно створити особливі інституційні механізми, а саме: по-перше, в основі групового представництва має стати принцип самоорганізації, що зможе викликати почуття володіння колективною владою, а також рефлексивне розуміння своїх колективних інтересів і досвіду у соціальному контексті; по-друге, право вето на специфічні види політики, які мають прямий вплив на групу, наприклад, в області репродуктивних прав для жінок або у використанні земель резервацій для корінного населення Америки; по-третє, дані механізми можуть бути ефективними лише за умови демократизації суспільства загалом. Демократизація, на думку А. М. Янг, це не перерозподіл влади, а, насамперед, реорганізація правил прийняття рішень. З одного боку, зазначені права повинні належати тільки пригнобленим групам. Проте, з іншого, А. М. Янг зовсім не вважає їх тимчасовими або чисто інструментальними, чимось на зразок спеціальних засобів зрівнювання груп між собою, що були застосовані у політиці «стверджувальної дії». З огляду на це, дослідниця зазначає, що групова відмінність у складних суспільствах модерності є неминучою та бажаною. Суспільство повинно завжди бути схильним до принципів репрезентації пригноблених або таких, що перебувають у несприятливому становищі груп і бути готовим втілювати цю репрезентацію у життя.

УДК 124.5:[165:001

Броннікова Л. В.,
канд. філос. наук. доцент,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

НАУКА ЯК ЦІННІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОБИ

У певний історичний період наука стала одним із найвагоміших чинників розвитку культури та цивілізації. Незважаючи на вражаючі

досягнення науки і техніки, безперечний гуманістичний сенс та потенціал науки, у філософії існують різні точки зору щодо розуміння науки як цінності. Одні дослідники зосереджуються на внутрішніх цінностях «науки задля науки», інші акцентують увагу на її соціальному призначенні та оцінці. Є позиції повного схвалення та виправдання науки, але існує й критика, опозиція і, навіть, прогнози щодо «кінця» науки. Все це пояснює необхідність подальшої філософської рефлексії щодо нових контекстів розуміння цінності науки.

Очевидно, що в суспільному житті постійно відбуваються зміни, в тому числі і цінностей, і це не слід драматизувати, адже йдеться не про їх втрату. Шляхетна мета та культурне призначення науки – духовне вдосконалення людей, адже наука є не лише соціальним, а і інтелектуальним феноменом. Саме наука навчає людину мислити, аргументувати, зберігати незалежність думок.

Усі форми суспільної свідомості відіграють свої ролі в побудові та розвитку культурної цілісності. Усі форми суспільної свідомості здійснюють і когнітивні, і аксіологічні, і сенсоутворюючі функції. Але тільки наука здатна виходити за рамки кожного конкретно-історичного типу практики і відкривати для людства нові предметні світи. Г. Башляр патетично висловився про цінність науки як про «велику людську цінність».

У сучасній філософії сформувалася тріада – культура, наука, цивілізація. Очевидно, що наука одночасно належить і культурі, і цивілізації. Природа і соціум тривалий час дбайливо працювали над створенням науки як форми суспільної свідомості, над її теоретизацією та інституалізацією. В ціннісній системі європейської культури наука завжди перебувала на високих позиціях. Якщо в класичний період розвитку наука впливала на появу нових соціальних і технологічних практик, механізмів та рівнів контролю, то у 20 столітті ситуація змінюється. В успіхах та досягненнях науки почали вбачати загрозу людському існуванню ще підчас Першої світової війни. Саме тоді, зазначає Г. Башляр, науку почали звинувачувати в усіх смертних гріхах. Філософ запитує – чи посилює наука драму людського буття? Якщо протягом останніх століть у науці вбачали прояв гуманного начала, то коли й чому ситуація змінилася?

На думку французького філософа, для відповіді на ці питання слід спочатку розібратися із проблемою цінностей, з їх складною ієрархією. Г. Башляр наполягає на тому, що і в сучасну епоху наука зберігає свою принадливість та передається від покоління до покоління як поклик. Те, в чому звинувачують науку, не має до неї відношення, не можна

переносити тягар злочину з вбивці на знаряддя злочину. Не можна перекладати на науку відповідальність за спотворення людських цінностей.

Очевидно, що на проблему ціннісного потенціалу науки впливають взаємовідносини та взаєморозуміння науки та соціуму, які є неоднозначними. Якщо на початку класичного періоду розвитку науки природознавець вдивлявся в емпірію оточуючого світу, маючи на меті класифікувати рослини, визначити точку кипіння води при певному тиску, то в наш час вчений має справу із заплутаним клубком людських відносин. У цей клубок вбудовується і наукова діяльність. Протягом усього 20 століття з різною силою проявлялися антисциєнтистські настрої – від помірнього до агресивного. Очевидно, що трендом антисциєнтистських течій є сумніви в цінності наукових досягнень, абсолютизація суперечностей науково-технічного прогресу. А сучасні критики науки проголошують навіть фіналістські передбачення, обговорюють проблеми кризи легітимації, «кінця» та «меж» наукового пізнання.

Як відомо, класичний образ науки орієнтував на побудову єдиної узагальненої теорії, а неklasичний образ науки – на доповнюваність різних засобів і мов опису квантово-механічних феноменів. Постнеklasична наука відстоює ідею принципової множинності описів та пояснень і наполягає лише на чіткості та методологічній прозорості вихідних принципів та передумов, на послідовності та аргументованості наукового дискурсу, що здійснюється у діалозі та критиці інших принципів та способів міркування.

У сучасній філософії науки такі теми як *наука і ціннісні форми свідомості*, *наука і культура* не просто обговорюються, а постійно уточнюються і деталізуються залежно від конкретних запитів.

Поворот до соціокультурних та історичних вимірів наукового знання дозволяє інакше розглянути такі проблеми, як критерій об'єктивності науки, місце ціннісних суджень у складі наукового знання, вибір теорії тощо. В той же час виклики сучасного світу, що ставлять під сумнів цінності європейської раціональності, вимагають конкретизації надто широкій теми «Наука і цінності». Йдеться про кризовий стан науки та освіти на тлі масового наступу на компетентність розуму, на цінність істини, авторитет філософії на початку 21 століття. І все це відбувається в епоху переходу суспільства до інформаційної стадії.

Рожанська Н. В.,
канд. соціол. наук, доцент,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО АНАЛІТИЧНОГО ЦЕНТРУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

В сучасному менеджменті важливим поняттям є місія організації, тобто основна її ціль, філософія, смисл її існування. Місію організації як наукову концепцію розробляли такі автори, як М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, П. Друкер та ін. Сучасні українські організації, розробляючи власний статут, обов'язково повинні сформулювати цілі створення організації, однак про місію в подібних документах рідко згадується. Але, на нашу думку, чітке розуміння (та формулювання) місії є особливо потрібним для університетського аналітичного центру; це розуміння потрібне для ефективного управління таким центром та досягнення його цілей.

Аналітичний центр (англ. think tank) – це організація, яка здійснює дослідницьку, прогнозу і консультаційну діяльність переважно в області політичного виробництва та оцінки результатів і можливих наслідків політичних рішень. В англійській мові для цих організацій закріпилася також така назва як «brains trust» (мозковий траст). Аналітичний центр об'єднує групу експертів, які надають консультації та розробляють ідеї з конкретних політичних (або економічних) проблем.

Серед найвідоміших аналітичних центрів США можна назвати «RAND Corporation» (Корпорація досліджень і розвитку), «The Heritage Foundation» (Фонд «Спадщина»), «Center for International Private Enterprise» («Центр міжнародних приватних підприємств») та ін.; серед західноєвропейських центрів – «Chatham House» (Великобританія), «Transparency International» (Німеччина), «Amnesty International» (Великобританія) та ін. У Польщі активно функціонують такі аналітичні центри, як «Європейській форум», «Інститут досліджень основ демократії», «Інститут польської політики» та ін.

Якщо говорити про Україну, то такі організації, як аналітичні центри, є для нашої країни відносно новим явищем. Але останнім часом вони стають все більш поширеними. За даними Інтернет-проекту «Мережа аналітичних центрів України» на кінець квітня 2020 р. в Україні нараховувалося 433 аналітичних центри, серед яких найбільша кількість їх знаходилася у Києві (117), Львові (31) та Донецьку (28). Серед найбільш відомих аналітичних центрів України можна назвати «Вищу школу соціології» при Інституті соціології НАН України, Товариство «СОЦИС», Фонд «Демократичні ініціативи» та ін.

Аналітичні центри можна класифікувати за різними ознаками. За формою власності вони можуть бути різних типів: державні і приватні; часто ці центри функціонують як громадські організації. В межах науково-дослідної програми «Експертно-аналітичні центри та громадянське суспільство», яка була реалізована у 2008 р. в Пенсільванському університеті (University of Pennsylvania, США) біла запропонована типологія аналітичних центрів, яка розрізняє такі їх види: партійний, державний, квазідержавний, незалежний, квазінезалежний та університетський.

Основною відмінністю університетського аналітичного центру є те, що він функціонує в межах закладу вищої освіти (університету, коледжу) і є його складовою частиною (структурним підрозділом). При закладах вищої освіти України функціонує більше 20 аналітичних центрів; зокрема вони створені при Дніпровському, Київському, Львівському, Таврійському, Тернопільському та Чернівецькому національних університетах, НАДУ при Президентові України, Харківській національній юридичній академії та ін. При Чорноморському національному університеті імені Петра Могили також функціонує аналітичний центр, який було створено у 2007 році.

Аналітичний центр при ЧНУ ім. Петра Могили має назву Навчально-науково-виробнича лабораторія «Миколаївський центр соціологічних досліджень». Відповідно до Положення про Центр, мета створення Центру полягає в організації робіт з впровадження, спільної науково-виробничої діяльності та надання навчальних, науково-консультаційних й консалтингових послуг суб'єктам виробництва, підприємцям, органам місцевого самоврядування, громадським організаціям, політичним партіям, місцевим громадам, населенню, іншим юридичним і фізичним особам за напрямом роботи центру, кафедри, творчого колективу. Інтелектуальною продукцією Центру є монографії, аналітичні звіти, публікації у наукових рецензованих журналах, тези доповідей працівників Центру на наукових конференціях (регіональних, загальноукраїнських, міжнародних), публікації у регіональних ЗМІ. Зрозуміло, що якщо аналітичний центр працює при університеті, місії аналітичного центру і університету не можуть вступати у протиріччя. Зокрема, у Статуті Чорноморського національного університету імені Петра Могили (нова редакція, 2019 р.) вказано, що місією університету є створення середовища єдності науки і освіти з метою формування національно свідомої, чесної, творчої, професійної особистості, яка працюватиме для розвитку міської громади. У зв'язку з цим, на нашу думку, може бути сформульоване наступне визначення місії ННВЛ «Миколаївський центр соціологічних досліджень» ЧНУ ім. Петра Могили. Місія Центру полягає в формуванні у студентів аналітичного

мислення та поглибленого розуміння сучасних суспільних процесів в межах навчально-науково-виробничої діяльності на благо розвитку міської громади.

УДК 316.624:796

Фесенко А. М.,
канд. іст. наук, доцент кафедри соціології,
Чорна В. О.,
канд. соціол. наук, доцент б. в. з. кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ЦІННІСНІ ВІДХИЛЕННЯ ТА ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА У СПОРТІ В УМОВАХ «СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАННЯ»

Спорт у різних його організованих та масових проявах нині відіграє роль потужного соціального інституту, втягуючи у свою орбіту мільйони людей у якості спортсменів (аматорів та професіоналів), тренерів, бізнесменів від спорту, різного роду спортивних функціонерів, глядачів та уболівальників тощо.

Функціонування ж будь-якого соціального інституту, разом із питанням про норми та цінності, соціальні практики та спосіб життя залучених мас людей, різних соціальних й соціально-демографічних груп, неодмінно зумовлює постановку питання про девіації у їхній свідомості й практичній поведінці.

У цьому плані слід спеціально наголосити на зв'язку між професійним спортом, бізнесом та «суспільством споживання», який міцно утворився протягом останніх десятиліть.

Уже з другої половини ХХ ст. разом із розвитком ринково-капіталістичних відносин та засобів масової комунікації у межах західного індустріального, а згодом і постіндустріального / постмодерного суспільства відбуваються швидкі процеси професіоналізації та комерціалізації спорту. Це зумовило спочатку поширення, а згодом й домінування у спорті тих інтересів, цінностей, моделей поведінки та соціальних практик, що характерні й для інших сфер «суспільства споживання», насамперед масової культури та шоу-бізнесу з їхніми «зірками», бестселерами, поклонниками, сенсаціями, скандалами, рекламою та ін. Звичайно, що в руслі цього процесу традиційні ідеали класичного спорту не просто відступили на другий план, а стали вважатися небезпечним анахронізмом, що стоять на заваді тому, щоб робити у спорті комерційні перемоги (що приносять як матеріальну винагороду, так і символічний капітал), кар'єри, бренди та «великі гроші».

Саме з цими процесами й можна пов'язати небезпечний «зсув», «мутацію»: те, що для класичного спорту було морально неприйнятним й тому девіантним, в рамках спорту доби постмодерну та «суспільства споживання» стає не лише суспільно прийнятним (в плані терпимості з боку громадської думки), але й самою рушійною силою подальшого розвитку спорту на рейках комерціалізації.

Не випадково подібні процеси почали розглядатися соціологами в рамках понятійного апарату як девіації, так і маргіналізації. В цьому плані показовою є наукова стаття Д. Богданової «Професійний спорт у сучасному світі: проблеми маргіналізації», в якій наголошується на тому, що спорт «безповоротно втратив свою форму, задану бароном П'єром де Кубертенем та його прихильниками», і в якості аргументації відмічаються наступні соціокультурні «зсуви» – які можна упорядкувати нижченаведеним чином:

1. «Професійний спорт стає розвиненою підприємницькою діяльністю, метою якої стає задоволення інтересів професійних спортивних організацій»;

2. «Новий образ професійного спорту сформовано ЗМІ та медіа-технологіями»;

3. «Спортсмени стають підприємцями свого тіла».

З приводу останнього «зсуву» відверто висловився американський автор Н. Айсакс: «Атлет – це високооплачувана повія нашого суспільства. Він продає своє тіло для задоволення інших – як і коли вони цього хочуть, і немає значення, яка його заробітна платня, реальний прибуток надходить дільцям і власникам, які виступають як сутенери... Суспільство в цілому вступає в змову, щоб підтримувати систему експлуатації....»

Варто зауважимо, що саме західні автори, на очах яких по суті й відбуваються вищезазначені соціокультурні зсуви та мутації, пов'язані із розвитком «суспільства споживання» та притаманної йому масової культури, невід'ємною частиною якої став спорт масових досягнень, виступають їх найбільш жорсткими критиками. На них посиляється відомий український соціолог В. Лукашук у своїй статті із красномовною назвою «Причини та наслідки девальвації цінностей сучасного спорту». Серед процесів, які безпосередньо впливають на девальвацію традиційних спортивних цінностей, витісняючи їх ринковими, даним автором виділяються:

1. Бюрократизація сучасного спорту, коріння якого пов'язані з розвитком масового виробництва, орієнтацією на прибуток, що тягне за собою «примус і посилення експлуатації спортсменів», яких «потрібно пристосувати для виконання запропонованих, фрагментарних завдань командного виступу», адже «спортивний успіх команди і її економічна

ефективність розглядаються в сучасному спорті як синоніми» (із посиланням на Дж. Сейджа, П. Хоча, А. Інхема);

2. Деградація сучасного спорту як процес, похідний від еволюції масової культури, одним з головних результатів чого є «тривіалізація» спорту, його «дегенерація у видовище» (К Леш).

Таким чином, сучасний спорт бюрократизується та перетворюється на шоу у строгій відповідності з «раціональним» розрахунком великого бізнесу та у відповідності до трендів розвитку «суспільства споживання». Загалом, йдеться знову-таки про «руйнівний характер впливу ринкових відносин на розвиток, функції і роль спорту» (Н. Айсакс).

І як знаменитий іспанський соціальний філософ та критик «масовізації суспільства» Х. Ортега-і-Гассет свого часу небезпідставно вів розмову про «дегуманізацію мистецтва», то так само можна ставити й питання про дегуманізацію спорту – процес, який відчуває спортсменів (а також тренерів, суддів, спортивних лікарів, спортивних функціонерів та самих бізнесменів від спорту) від цінностей самого спорту та суспільства в цілому.

Це й можна вважати основним фактором різноманіття проявів та соціальних практик девіацій у сфері спорту, що за умов панування цінностей «суспільства» споживання об'єктивно носять системний характер. І ще засновник сучасних Олімпійських змагань П'єр де Кубертен пророче стверджував: «Спорт – це засіб, за допомогою якого можна викликати як найбільш шляхетні, так і найбільш низькі пристрасті».

УДК 316.624:796

Мінц М. О.,

канд. іст. наук, доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання,

Бондарець Б. Б.,

викладач кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ОСНОВНІ ПРОЯВИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СПОРТІ

Сучасна соціологічна наука уявляє соціальні девіації як клас соціальних явищ, що характеризуються викликом панівної культури, моралі, нарешті – правовим нормам з боку як окремих осіб, так і певних соціальних груп.

У царині спорту, який є одним з важливих соціальних інститутів сучасного суспільства, може йтися про різноманіття практик, пов'язаних із девіантною поведінкою залучених до спортивних та навколоспортивних процесів соціальних суб'єктів, як-то: спортсменів, уболівальників, суддів, тренерів, спортивних лікарів, спортивних функціонерів та чиновників, спортивних оглядачів тощо. З позицій соціологічної науки дослідження девіацій у спорті може охоплювати: їхню поширеність та масштаби, розповсюдженість серед тих чи інших груп, залучених до спорту, основні форми проявів, тренди розвитку та роль в цьому тих чи інших факторів, інститутів, процесів, нарешті – їхні наслідки як для самих суб'єктів спортивного середовища, так і для інституту спорту та суспільства загалом.

На противагу асоціальним девіаціям, у суспільстві «працює» система соціального контролю, причому найбільш суспільно небезпечні прояви девіантної поведінки криміналізує, а менш небезпечні – морально засуджує, застосовуючи важелі громадської думки. Таким чином, при порушенні норм і правил поведінки, прийнятих у суспільстві до його окремих членів, застосовуються як формальні, так і неформальні санкції. У спорті такими санкціями виступають насамперед правила, які існують для впорядкування змагання, регламентують діяльність та поведінку спортсменів, і, нарешті, є фактором фізичної та психічної безпеки безпосередніх учасників спортивного змагання, глядачів та інших залучених осіб, груп тощо.

З огляду на існування регламентуючих правил найбільш очевидними проявами девіантної поведінки можуть вважатися: брутальність та жорстокість до суперників, зловмисні порушення правил змагань задля одержання результату, включаючи обман, підкуп (суперників чи, наприклад, суддів, лікарів), залаштункові домовленості, недопустиме маніпулювання спортивним обладнанням та вживання заборонених препаратів (допінгів), привнесення у спортивне середовище зовнішніх по відношенню до нього девіацій (від тютюнопаління, вживання алкоголю, нецензурних лайок тощо – й до булінгових, расистських, екстремістських та інших вербальних та фізичних практик). Із цього переліку стає очевидним, що тут йдеться про свідоме нехтування моральними цінностями, що має місце у гонитві за високим результатом та (у випадку професійного спорту) винагородами, що його супроводжують.

Нарешті, важливим аспектом соціологічного підходу до спортивних девіацій представляється їхня класифікація за тими чи іншими критеріями.

Підсумовуючи розробки різних сучасних авторів, зокрема вітчизняних соціологів, можна виділити найбільш значущі критерії класифікації та відповідні їм види спортивних девіацій. Зокрема:

- За ступенем стійкості девіацій можна виділити стійкі та нестійкі девіації. Тут звернемо увагу, на те що спортивна діяльність, як правило, пов'язана з відкритістю (тобто зовнішньої оцінкою), в результаті чого девіації або нормуються (інституціоналізуються), або засуджуються.

- За ступенем періодичності виділяються повсякденні та епізодичні девіації, а за часовими характеристиками форми девіацій можна поділити на: довгострокові, девіації середньої тривалості, короткочасні. Тут зауважимо, що через необхідність зовнішньої оцінки очевидні спортивні девіації на зразок порушення правил як правило, тяжіють до короткочасних форм або форм середньої тривалості; в той же час з огляду на процеси, що відбуваються у ціннісних системах сучасного суспільства, є тенденція й до інституціоналізації довготривалих девіацій, що тягне за собою небезпеку спотворення самого спорту.

- Залежно від суб'єктів діяльності девіантні практики можуть бути класифіковані на практики спортсменів-професіоналів, спортсменів-аматорів, тренерів, спортивних лікарів, співробітників спортивних мас-медіа, уболівальників, власників спортивної інфраструктури тощо.

- За просторовим параметрам форми девіацій в спорті можуть бути розділені на рівні: країна, регіон тощо.

Окремо слід відзначити класифікацію девіацій у царині спорту, яку пропонує автор Д. Ядранський. Три ключові позиції тут заслуговують на особливу увагу:

1. За рівнем здійснення пропонується розрізнати:

- Внутрішню девіантність, де має місце порушення соціальних норм, прийнятих у сфері спорту, але порушення яких суспільством не сприймається як девіація;

- Відкриту девіацію, яка передбачає таке порушення норм, що визнається як спортивною субкультурою, так і культурою суспільства;

- Зовнішню девіацію, в межах якої має місце порушення суспільних норм, але таких, які в середовищі спортсменів усталеними нормами не вважаються.

2. За формами прояву девіантні практики можуть бути структуровані на:

- Фізичні (мають місце як під час підготовки, так і під час проведення змагань);

- Моральні, що мають місце при оцінці результатів змагань;

- Економічні, пов'язані із розподілом доходів, одержаних від змагань.

3. За ступенем усвідомленості суб'єктом-девіантом власної поведінки девіації поділяються на:

– Усвідомлені, які можуть свідчити про свідомий вибір тієї чи іншої моделі девіантної поведінки із розрахунком на відповідний особистий зиск; поширеність усвідомлених девіацій є свідченням небезпеки девальвації цінностей самого спорту та поступове перетворенням таких девіацій на унормовані;

– Неусвідомлені, які можуть носити епізодичний та другорядний в плані загальної оцінки поведінки характер.

Загалом, не можна зводити проблему спортивних девіацій лише до порушення учасниками правил змагання чи нехтування вимогами спортивної етики, адже це – лише «верхівка айсбергу».

Коріння проблеми поширення девіантної поведінки у царині спорту слід шукати у зв'язку між власне спортивними девіаціями з одного боку, та загальними цінностями, притаманними даному конкретному суспільству на даній стадії його розвитку (й ширше – сучасному світу як такому, основним трендом якого нині є глобалізаційні та ринкові процеси «суспільства споживання»), й відповідним станом інститутів соціалізації та соціального контролю, функціонуванням інститутів бізнесу та масової комунікації – з іншого.

УДК 130.2:177.7+179.9+17.023

Borodenko O. V.,

PhD in Philosophy, Senior Lecturer, Department of Sociology,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

HAPPINESS AND WELL-BEING IN THE CONTEXT OF THE PROBLEM OF PERSONAL AND PUBLIC HEALTH: ARISTOTLE'S *εὐδαιμονία* AS A CATEGORY AND SYMBOL

In Aristotle's philosophy the category *εὐδαιμονία* (*happiness*) is revealed in the broad philosophical and cultural context. And since Aristotle particularly singles out the social aspect of human existence, defining man as a «political being» (*ζῷον πολιτικόν*), the category of «happiness» in his philosophy has a pronounced social coloring.

Aristotle was not the first thinker to address this issue. Pre-Socratics (first of all, Democritus), as well as the Cyrenaics, the Cynics, Socrates and Plato were interested in this topic. Already after Aristotle, the problem of happiness is considered in the works of Epicurus. Aristotle, as is known,

was a learner of Socrates and Plato. These Athenian philosophers interpreted happiness as a socially conditioned phenomenon. Socrates, who put an equal sign between virtue and knowledge, saw the possibility of achieving happiness in self-consciousness and unswervingly following a personal ethical ideal. In Plato's ethics, happiness is interpreted as the privilege of a special kind, as «the beautiful life». In essence, *happiness* and *social justice* are almost identical concepts for Plato (Resp. 354a-354c). Plato taught to distinguish various pleasures from true good, which is the goal of people's universal aspirations and which is «beyond all reason and pleasure» (Phileb. 11b, 19d, 20b, 54c-55a). An ideal state is one that best meets these requirements.

Thus, we see that the ethics of Aristotle as a whole and his concept of eudaimonia did not originate from scratch. It became the development of many important ideas about happiness, virtue, life and destiny of man, which were formed in ancient Greek philosophy from the earliest period.

In the «Nicomachean Ethic,» Aristotle raises the question: «what is the highest of all good that are accomplished in actions (akrotaton ton prakton agalhon)?» This question is really complicated. «Verbally there is very general agreement; for both the general run of men and people of superior refinement say that it is happiness, and identify living well and faring well with being happy; but with regard to what happiness is they differ, and the many do not give the same account as the wise» (E.N. 1095a15-25). Further Aristotle develops this position: «For the former think it is some plain and obvious thing, like pleasure, wealth, or honour; they differ, however, from one another –and often even the same man identifies it with different things, with health when he is ill, with wealth when he is poor; but, conscious of their ignorance, they admire those who proclaim some great thing that is above their comprehension» (E.N. 1095a20-25).

Richard Kraut in the latest article on the ethics of Aristotle notes that «the Greek term «eudaimon» is composed of two parts: «eu» means «well» and «daimon» means «divinity» or «spirit». To be eudaimon is therefore to be living in a way that is well-favored by a god. But Aristotle never calls attention to this etymology in his ethical writings, and it seems to have little influence on his thinking. He regards «eudaimon» as a mere substitute for *eu zên* («living well»). These terms play an evaluative role, and are not simply descriptions of someone's state of mind».

Aristotle deprives the happiness of any mystical content. A person can become happy only due to his activity. The «work» (*ergon*) reveals the essence of man as a rational being with the ability to self-actualize (E.E. 1217a30-40; M.M. 1185a9-14). It is primarily about the actions of ethical properties, the analysis of which Aristotle gives in his three Ethics

(Nicomachean Ethics, Eudemean Ethics, Great Ethics) and partly in a number of some other works.

Aristotle treats happiness as the *highest good* (E.N. 1095a15-20; E.E. 1217a20-25; M.M. 1184b5-10). In this case, the philosopher considers the category of happiness in the context of goal-setting. Happiness in his interpretation is not just the goal of human life, but it is an absolute goal. Happiness is a limit to the realization of human capabilities, the main life's goal of each individual, «the goal of all goals» (E.E. 1218b5-25), the highest and the most beautiful good, delivering the greatest pleasure (E.N. 1094a20-25; 1095a15-20; 1099a20-25). At the same time, it has not a universal, but an underlined personal character, since everything that exists is striving not for one good, but for its own; «the common good is neither the good-itself (for it would belong even to a small good) nor is it realizable» (E.E. 1218a).

It is noteworthy that the Aristotelian concept of happiness is directly connected with the idea of *the inner freedom of the individual*. Indeed, only a free person is able to program, direct his activity, guided not by orders from the outside, but solely by his own will and mind. However, happiness is achievable only in society, within the polis structure. According to Aristotle, not every reasonable activity contributes to the achievement of eudaimonia, but only such activity, which is based on virtue: «if any action is well performed when it is performed in accordance with the appropriate virtue» (E.N. 1098a5–15), «the virtue of man also will be the state of character which makes a man good and which makes him do his own work well» (E.N.1106a20–25). Therefore, the concept of Stagirites is also referred to as *aretological eudaimonism* (from Greek ἀρετή – virtue). Moreover, rational virtuous activity is of two kinds: ethical (it calls for constantly performing virtuous deeds) and dianoetic (philosophical and contemplative) (E.N.1103a6-10). The category «happiness» here is a *meaning-forming* and *symbol-forming* concept. It is a symbol of human harmony, harmonious existence, human wholeness: «No one tries to live well for the sake of some further goal; rather, being eudaimon is the highest end, and all subordinate goals – health, wealth, and other such resources – are sought because they promote well-being, not because they are what well-being consists in».

The category of «happiness» has a distinct political coloring. Extrapolating the symbol of Aristotle's «rational man», that is, a free man who controls his life, to political activity, and highlighting the latter as one of the most important human activities, it can be seen that «eudaimonia is a perfect realization of the function of the ruler, i.e., it is in the perfect degree the formal function of a measure / proportion, a formula, a principle, that allows

us to unite the contradictory parts of the soul, the divine and the human, the universal and the particular, the practical and the speculative».

A person on his way to happiness is able to reach the greatest heights. Perhaps this is why the highest form of the ethical ideal for Aristotle is the sage (σοφός). This form of individual being is available to very few, it is almost impossible at all, as it brings a common person as close as possible to the gods: «But such a life would be too high for man; for it is not in so far as he is man that he will live so, but in so far as something divine is present in him» (E.N. 1177b25-30).

To refer to primary sources, we use the following abbreviations: E. N. – Nicomachean Ethics (Aristotle); E. E. – Eudemian Ethics (Aristotle); M. M. – Magna Moralia / Great Ethics (Aristotle); Resp. – Respublica (Plato); Phileb. – Philebus (Plato).

УДК 323.2+352.072.2](477)

Костельнюк М. М.,
старший викладач кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМОДІЮ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ Й РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ТА МІСЦЕВОЇ ПОЛІТИКИ

На сучасному етапі державотворення перед Україною, котра задекларувала себе демократично-правовою державою, актуалізується питання розвитку інститутів громадянського суспільства. Процеси децентралізації системи управління сприяли запровадженню нових практик громадської участі, самоорганізації, уможливили розвиток партисипативної демократії. Безперечно, важливим аспектом розвитку громадянського суспільства є необхідність у формулюванні та впровадженні перспективних та ефективно працюючих механізмів партнерської взаємодії між громадянським суспільством та органами державної влади, які б сприяли вирішенню суспільних та політичних проблем, розробленню та впровадженню комплексних реформ, дієвому та ефективному контролю за діями державної влади. Очевидно, що саме участь громадськості у здійсненні державної влади є, з одного боку, критерієм демократизації та легітимізації влади, створює механізм взаємодії державної і місцевої влади, з іншого, являється стимулом для політичної активності, розвитку правової культури суспільства, подолання політичного нігілізму тощо.

Громадянське суспільство виступає гарантією демократичного розвитку держави.

Виходячи із зазначеного, взаємодію громадськості та органів державної влади у процесі формування державної політики можна розуміти як сукупність соціальних інтеракцій, які здійснюються за допомогою такого комунікативного інструменту, як діалог в межах системи державного управління.

Цікаво, що деякі вчені акцентують увагу на державно-громадському діалозі, під яким розуміють «інтерсуб'єктивний процес багатостороннього обміну інформацією, який має державно-управлінський зміст, спрямований на виявлення взаємних інтересів, пошук спільних позицій між органами державної влади та громадськістю з метою спільного вирішення актуальних проблем, узгодження їхніх цілей, дій, стратегій формування державної політики».

Загалом, найбільш поширеними у демократичних державах є такі форми партнерської співпраці громадськості та органів державної влади: круглі столи, інформування громадськості, організація громади, консультації з громадськістю, громадські дорадчі комітети, фокус-групи, опитування громадської думки, соціальний моніторинг, громадська просвіта, громадські слухання, створення громадських коаліцій тощо.

Отже, водночас стає очевидним, що держава виступає не тільки апаратом адміністрування публічними справами, системою офіційних установ та закладів, котрі перебувають у певному підпорядкуванні та мають субординаційні зв'язки, а є контрагентом громадянського суспільства. Це впливає з того, що громадянське суспільство визначає зміст та характерні риси державної влади, при цьому, в свою чергу, характер державної влади має вплив на функціонування та ефективний розвиток громадянського суспільства. Формування механізму взаємодії чи партнерства – це складний, комплексний, системний процес, оскільки хоч і не існує універсальної моделі партнерства громадянського суспільства з демократичною державою, в основі лежить роль демократичної держави, як представника громадянського суспільства, а не навпаки.

Основними засадами внутрішньої політики України визначено необхідність утвердження інститутів громадянського суспільства, посилення взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування з об'єднаннями громадян, запровадження громадського контролю за діяльністю влади, тому важливого значення набуває розвиток нових методів та форм такої співпраці.

Однак, можна зробити висновок про те, що на сьогоднішній день стан владно-громадської взаємодії має низку проблем, які негативно впливають на результативність її механізмів.

УДК 316

Чумаченко Д. С.,
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ КОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИК В ТРАНЗИТИВНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В умовах слабких демократичних традицій, недосконалості національного законодавства, неефективної діяльності владних інститутів та недостатнього рівня політико-правової культури сучасного перехідного суспільства одним із найнебезпечніших негативних явищ є корупція. Вона вражає всі сфери суспільного життя, сприяє поширенню організованої злочинності, створює соціальну напругу, породжує у населення невпевненість у здатності влади здійснити організаційні та практичні заходи щодо подолання системної кризи в Україні.

Можна стверджувати, що інститути корупції інтегровані в загальний соціальний порядок, вони логічно пов'язані з формальними інститутами управління. Реальні суспільні відносини при всій їх складності і різноманітності складаються за двома можливими сценаріями – стихійно або через посередництво соціальних інститутів. Соціальний інститут не може існувати без соціальної потреби, а тому, кажучи про корупцію як соціальний інститут, треба прямо вказати: у сучасному суспільстві існує соціальна потреба в регламентації, «нормуванні» корупційних відносин як девіантних по відношенню соціальних процесів в соціальній системі суспільства.

Виходячи з українського контексту можна виділи наступні умови і особливості інституціоналізації корупційних практик як результату дисфункціональних процесів в транзитивному українському суспільстві:

- 1) інституціоналізація корупції в соціокультурній сфері полягає в її закріпленні в організаційно стійких формах, ціннісно-нормативній системі і створенні асоціальних форм контролю і регуляції;
- 2) дисфункціональність соціальних процесів в перехідному суспільстві пов'язана із трансформацією соціальної структури, тобто з виникненням нових соціальних груп, що володіє значним соціальним,

економічним і політичним капіталом і відіграє провідну роль в перерозподілі ресурсів і влади, створюючи корупційні мережі і встановлюючи правила соціальної взаємодії в корумпованому середовищі;

3) система державного управління збудована за принципом «клієнталізму», як мережі суспільних відносин між впливовими фінансово-промисловими групами, створює умови для легітимізації корупційних практик на рівні держави, лише декларуючи демократичний транзит;

4) інституціоналізація корупції здійснюється через злиття великих олігархічних бізнесових груп і представників виконавчої і законодавчої влади, захищаючи власне корпоративні інтереси;

5) тінізація соціальних практик в політичній і економічній сферах на макrorівні (загальнодержавному) породжує феномен «всохоплюючої корупції» на рівні окремих, організацій, установ, підприємств в соціальній сфері (освіта, культура, охорона здоров'я тощо), а також індивідуальних акторів в процесі соціальної взаємодії в системі «принципал – клієнт».

УДК 316.032

Ищенко І. С.,
магістрант спеціальності «Соціологія»,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СУЧАСНІ АЛЬТЕРНАТИВНІ ФОРМИ ШЛЮБУ

На сучасному етапі для демографічної ситуації в Україні характерне зниження рівня народжуваності і шлюбності та поширення позашлюбної народжуваності, різноманітних форм шлюбного партнерства. За цих умов актуальним є вивчення репродуктивних та шлюбно-сімейних установок населення, насамперед молоді, що дасть змогу зрозуміти майбутній розвиток дітородної діяльності та шлюбно-сімейної поведінки населення.

З кожним кроком, яке людство робить на шляху до технологічного прогресу, воно змінюється. Кожне наступне покоління відрізняється від своїх попередників, йому притаманні свої цінності та ідеали. Змінюються функції інституту сім'ї, відносини між особистостями, взаємовідносини між членами сім'ї, репродуктивні установки, які є психічним регулятором поведінки і зумовлені позитивним або негативним ставленням до народження певної кількості дітей. Головною причиною зниження потреби сім'ї в дітях є зменшення її опосередковуючої ролі в системі «суспільство – сім'я – особистість».

На сьогодні існує декілька варіантів шлюбу, з яких можна обрати той, який найбільш підходить. Шлюбні відносини ґрунтуються на різних нормах. Сукупність норм та санкцій інституту шлюбу регулює стосунки між чоловіком і дружиною. Одні норми (обов'язки, права) мають юридичний характер і регламентуються законодавством. У нашій країні на даний момент така регламентація здійснюється на основі Кодексу про шлюб і сім'ю, де юридично закріплені питання про володіння майном, матеріальні обов'язки подружжя один щодо одного і щодо дітей, про вік вступу в шлюб, комплекс норм, пов'язаних із розлученням тощо. Інші норми регулюються мораллю, звичаями, традиціями. До них належать норми залицяння, шлюбного вибору, дошлюбної поведінки, виховання дітей, сімейний відпочинок тощо. Залежно від типів інновацій в існуючих формальних або неформальних нормах шлюбних відносин дослідники виділяють низку типів шлюбів. Кожен із них може існувати в чистому вигляді, або поєднувати ознаки декількох типів водночас.

– *Сезонний шлюб* (обмежена часом сім'я): відносини закріплюються на певний термін, по закінченню якого вважаються автоматично розірваними.

– *Комунальний шлюб* («шведська сім'я»): сім'я, у якій живуть декілька чоловіків і декілька жінок.

– *Відкритий шлюб*: традиційна сім'я, у якій подружжя допускають захоплення та інтимні зв'язки поза шлюбом.

– *Гостьовий* (екстериторіальний) шлюб: пара зареєстрована, але живуть кожен у себе.

– *Раціональний шлюб*, тобто такий, що передбачає певну конкретно оговорену вигоду (економічну, психологічну, сексуальну, господарсько-побутову, професійну тощо).

Усі ці форми шлюбів змінюють традиційні неформальні норми подружнього життя. Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства. Шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя.

– *Гомосексуальні шлюби*: союз двох осіб однієї статі, визнаний законодавством окремої країни як «шлюб». Одностатевий шлюб зачіпає цивільні, політичні, соціальні права, а також релігійні традиції у багатьох країнах.

– *Цивільний шлюб*: Новий Сімейний кодекс України, що вступив в дію з 1 січня 2004 року, визнає «цивільний шлюб» однією з форм ор-

ганізації сім'ї, у якій виникає спільна власність і діти, народжені в такому шлюбі, мають ті ж права, що і народжені в зареєстрованому. Але цей шлюб має свої особливості, і далеко не всі сприймають його, як рівноцінний офіційному, і в психологічному, і в економічному плані.

Отже, можна дійти до висновку, що на сьогодні поширення альтернативних типів шлюбів і прирівнювання їх до офіційних шлюбів призводить до проблеми ідентифікації шлюбу як соціального інституту, невизначеності у виконанні шлюбних ролей, моменту їх початку і закінчення, обсягу прав і обов'язків подружжя.

ЗМІСТ

Секція. СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Підсекція: Психологічні аспекти розвитку самоактуалізованої особистості

<i>Амплеєва О. М.</i> Психологічна сутність синдрому прокрастинації.....	1
<i>Астремська І. В.</i> The features of motivation of helping behavior	3
<i>Васильєва Г. В.</i> Прояви алекситимії у структурі нарцистичної особистості	5
<i>Гусак В. М.</i> Детермінанти розвитку професійно-психологічної культури в юнацькому віці	7
<i>Каневський В. І.</i> Динамічні аспекти цільової спрямованості особистості	9
<i>Лисенкова І. П.</i> Особливості емоційного розвитку дітей із когнітивними порушеннями	11
<i>Миропольцева Н. І.</i> Цільова спрямованість як складова психічного розвитку особистості майбутніх психологів	14
<i>Хоржевська І. М.</i> Вимоги щодо сформованості професійної культури	16
<i>Загоруй В. В.</i> Визначення «іншого» у структурі особистості	18

Секція. СОЦІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ НА ТЛІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

<i>Мейжис І. А.</i> Особливості громадянської ідентичності та самооцінка рівня безпеки жителів обласних центрів Півдня України	20
<i>Іванова І. Ф.</i> Мовленнєві практики мешканців Миколаєва: соціологічний аналіз.....	23
<i>Калашнікова Л. В.</i> Дослідження безпекового потенціалу особистості як основи системи управління безпекою її життєдіяльності	24

<i>Ляпіна Л. А.</i> Міжгрупова крос-культурна взаємодія як фактор соціокультурної безпеки суспільства: аналіз соціологічних концепцій.....	26
<i>Броннікова Л. В.</i> Наука як цінність інформаційної доби	28
<i>Рожанська Н. В.</i> Місія університетського аналітичного центру: теоретичний аналіз	31
<i>Фесенко А. М., Чорна В. О.</i> Ціннісні відхилення та девіантна поведінка у спорті в умовах «суспільства споживання».....	33
<i>Мінець М. О., Бондарець Б. Б.</i> Основні прояви та класифікація девіантної поведінки у спорті	35
<i>Borodenko O. V.</i> Happiness and well-being in the context of the problem of personal and public health: Aristotle's εὐδαιμονία as a category and symbol.....	38
<i>Костельнюк М. М.</i> До питання про взаємодію влади та громадянського суспільства у формуванні й реалізації державної та місцевої політики.....	41
<i>Чумаченко Д. С.</i> Особливості інституціоналізації корупційних практик в транзитивному українському суспільстві	43
<i>Іщенко І. С.</i> Сучасні альтернативні форми шлюбу.....	44

Технічний редактор, комп'ютерна верстка *Д. Кардаш*.
Друк *С. Волинець*. Фальцювальньо-палітурні роботи *О. Мішалкіна*.

Підп. до друку 27.05.2020.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 2,79. Обл.-вид. арк. 2,83.

Тираж 18 пр. Зам. № 6042.

Видавець та виготівник: ЧНУ ім. Петра Могили
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.

АДРЕСА ОРГКОМІТЕТУ:

**ОЛЬВІЙСЬКИЙ ФОРУМ – 2020:
СТРАТЕГІЇ КРАЇН ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОГО РЕГІОНУ
В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ**

XIV Міжнародна наукова конференція

Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
вул. 68 Десантників, 10,
м. Миколаїв, 54003, Україна

Тел.: 8 (0512) 50–03–32,

8 (0512) 76–55–81,

8 (0512) 76–55–99,

факс: 50–00–69, 50–03–33,

E-mail: avi@chmnu.edu.ua, rector@chmnu.edu.ua

